

N j i v a

I./4.

7./III. 1921.

ECONOMICUS:

V borbi za ustavo.

(Ustavni načrt SLS je federalističen. Njegove posledice za našo kulturo, inteligenco, delavstvo in gospodarstvo.)

Po ustavnem načrtu SLS., imenovanem po predlagatelju g. Sušniku, bi bila država sestavljena iz šestih dežel, in sicer Srbije, Hrvatske-Slavonije, Bosne in Hercegovine z Dalmacijo, Črne gore, Vojvodine in Slovenije s Prekmurjem. Glasom člena 46. a (zadnji odstavek) tega načrta bi spadali vsi posli, ki niso izrečno pridržani centralni zakonodaji in centralni vladi, pod kompetenco dežel. Deželne vlade bi imele glasom določbe člena 64. dvanajst resortov, namreč: 1.) notranje zadeve, 2.) trgovino in obrt, 3.) javne zgradbe, 4.) šume in rude, 5.) kmetijstvo, 6.) agrarno reformo, 7.) prehrano, 8.) prosveto in bogočastje, 9.) zdravje, 10.) socialno politiko, 11.) pravosodje in 12.) finance. Vsaka dežela ima svojo vlado, ki jo sestavi deželni predsednik. Pokrajinska vlada je najvišji državni izvršni organ pokrajinske samouprave. Vsi posli, ki spadajo v zgoraj navedene resorte, bi se imeli torej rešiti v zadnji inštanci v deželni vladi in za vodstvo teh poslov niso člani deželne vlade odgovorni centralni vladi nego pokrajinski skupščini.

V kompetenci centralne vlade ne bi ostalo nič drugega, nego: 1.) zunanje zadeve, 2.) vojna in mornarica, 3.) prometna sredstva, 4.) državne finance. Tudi v bivši avstro-ogrski monarhiji so bile vse te stvari razen prometnih sredstev skupne. Državnopravne konstrukcije pa predlog, da bi imele pri nas spadati tudi prometna sredstva med «skupne» zadeve, ne spremeni. Glavno je, da so člani pokrajinskih vlad glede vseh zgoraj naštetih dvanajst resortov odgovorni izključno pokrajinski skupščini in ne centralni vladi ali državnemu parlamentu. Državna vlada ne bi imela besede v upravi pokrajin (dežel).

Oblika države, kakor jo predlaga dr. Sušnik v imenu SLS., je torej v bistvu *federativna!*

Ali je federativna oblika naše države ugodna za realiziranje narodnega edinstva, o tem si je javnost na jasnem. Federacija ne more podpirati edinstva, ampak bi vedno bolj oddaljevala pleme od plemena.

Federacija, oziroma oblika države, kakor jo je predlagal dr. Sušnik, je pa tudi škodljiva razvoju slovenskega dela našega naroda. Moti se, kdor misli, da živijo pokrajine na račun slovenskega davkoplačevalca

in da bi Slovenija financijelno boljše izhajala, ako bi bila upravno ločena od Jugoslavije. Res je, da se pri nas davki redno plačujejo, česar ne moremo trditi od *vseh* ostalih pokrajin.* Na drugi strani so pa naši izdatki *razmeroma mnogo večji* nego v drugih deželah. Po načrtu dr. Sušnika bi imele pokrajine sledeče dohodke:

- 1.) Dohodke iz avtonomnih resortov in podjetij;
- 2.) doklado na državni progresivni davek, na dohodke;
- 3.) zemljiški davek, lišni davek, pridobninski davek, davek na špekulacijo in borzne posle, zapuščinski davek, davek na premoženje itd.;
- 4.) trošarino, ki pa se ne dobiva od najvažnejših potrebščin.

Koliko dohodkov bi imela naša dežela iz teh davkov, je danes težko vedeti, ker nekateri davki še sploh niso uvedeni. V prvih osmih mescih tekočega finančnega leta, to je od 1. junija 1920. do 31. januarja 1912., pa je imela Slovenija sledeče dohodke: Vsi direktni davki, to so približno davki, ki so navedeni zgoraj pod 2.) in 3.), so prinesli kakih 85 milijonov kron, trošarina pa skoraj 30 milijonov kron, skupaj 115 milijonov kron. V zgornjih zneskih ni všteta ona trošarina, ki se pobira na meji istočasno s carino, n. pr. trošarina na sladkor. Predlagatelj pa pravi, da se od najvažnejših potrebščin ne bi smela pobirati trošarina, torej gotovo ne od sladkorja, vsled česar se ne bi zgoraj navedeni znesek (30 mil. kron) znatno pomnožil, če tudi bi Slovenija avtonomno pobirala vso trošarino. Glede dohodkov iz avtonomnih resortov in podjetij bi bilo omeniti, da nekateri resorti sploh nimajo dohodkov (n. pr. notranje zadeve, prosveta, pravosodje itd.). Resorti, ki imajo lastne dohodke, jih potrebujejo, da morejo kriti vsaj del svojih izdatkov, edinole šume in rude bi mogle imeti pri dobrem gospodarstvu večji preostanek.

Ako bi bila Slovenija «avtonomna», bi imela torej po načrtu SLS. kakih 130 milijonov za kritje izdatkov posebno onih resortov, ki nimajo lastnih dohodkov, in sicer predvsem za notranje zadeve, prosveto, socialno politiko in pravosodje. Koliko bodo znašali v bodoče izdatki teh resortov, je težko vedeti. Vsaj približno sliko pa si lahko napravimo, ako vemo, da nas stane samo šolstvo v Sloveniji približno 16 milijonov kron na mesec, to je za osem mesecev 128 milijonov kron. To se pravi, da bi že naše šolstvo porabilo vse dohodke iz davkov, ki jih je namenil dr. Sušnik v svojem ustavnem načrtu pokrajinam ali deželam!

Naravno je, da Slovenija porabi razmeroma ogromne svote za šolstvo. Mi imamo razmeroma največ ljudskih šol, največ meščanskih in strokovnih šol. Pozvani smo, da izobrazimo mladino ne le za malo Slovenijo, ampak v svrhu, da se razide po dovršenih študijah po vsej Jugoslaviji. Krivično bi bilo, ako bi se Sloveniji naprtili vsi izdatki za njeno šolstvo. Že sedaj znašajo prosvetni stroški pri nas nič manj

* Pa tudi v tej stvari je običajno naziranje napačno. V «Njivi» se bo objavila v kratkem statistika plačevanja davkov — videli bomo, da smo le za nekaj odstotkov pred drugimi davkoplačevalci v kraljevini. (Op. ured.)

kakor 180 K na osebo, med tem ko so v drugih pokrajinah znatno nižji, in sicer na Hrvaškem 115 K, v Srbiji 135 K in v Bosni le 50 K na osebo. Avtonomna prosveta bi bila poguba za naše avtonomne finance, ali pa bi morali šolstvo spraviti na isto stopnjo, kakor je bilo pred vojno, ko so imeli ljudskošolski učitelji pod Šusteršičevo vlado beraške plače, ki so gotovo še vsem prizadetim v «dobrem» spominu. Žalostno bi bilo, ako bi se morali vrniti na nivo izpred vojne ne le ljudskošolski učitelji, ampak tudi profesorji.

Vendar dejstvo, da bi bila finančna bremena za Slovenijo previsoka, ako bi se država uredila na federativni podlagi, ni merodajno za presojo, katera državna oblika bi nam najbolj prijala. Ako nam prija federativna oblika v drugih ozirih, bi jo morali vkljub temu akceptirati. Ali avtonomija, oziroma federalizem, kakor ga predlaga dr. Sušnik, *bi izpodkopala podlago našemu kulturnemu in gospodarskemu življenju*. Predvsem kulturnemu. Njegov načrt določa namreč v členu 67. b sledeče: «Pokrajinska vlada postavlja, premešča in odpušča činovnike vseh resortov, ki jih upravlja. Premeščanje činovnikov iz teh resortov v področje druge pokrajinske vlade ali v ministrstvo in obratno spada v delokrog pristojnih resortnih ministrov, ki so pa pri tem vezani na soglasnost dotičnih pokrajinskih vlad. Vsi činovniki, postavljeni od pokrajinske vlade, so njej odgovorni».

Po tej določbi bi imela pokrajinska vlada imenovati vse uradnike v vseh uvodoma navedenih dvanajstih resortih. Centralna vlada bi imela svoje uradnike samo v zunanjem ministrstvu, armadi in mornarici, v zunanji trgovini (predvsem pri carini), v prometni službi, v finančnem ministrstvu in ministrskem predsedstvu. Pretežno večino uradništva, posebno z akademsko naobrazbo, bi torej imenovala deželne vlade, in sicer popolnoma avtonomno. Na ta način bi mogli rezervirati Slovenijo samo za naše ožje domačine. Isto pa bi napravile tudi vse druge pokrajine. Rezultat bi bil isti, kakor v bivši avstro-ogrski monarhiji: noben Madžar ni prišel v Avstrijo in obratno.

Od tega sistema pa bi imeli največ izgube Slovenci. Mi imamo največ inteligence z visokošolsko in nižjo izobrazbo. Sedaj še sicer ne čutimo potrebe, zapustiti domačih tal, ali takoj, ko dovrši sedanja visokošolska mladina, ki šteje 2000 dijakov, šolo, bomo imeli občutno nadprodukcijo, *Slovenija ne bo mogla dati vsem, da, še celo niti poloviči primerne kruha*. Dati pokrajinskim vladam izključno pravico, postavljati uradnike, pomeni ograditi Slovenijo z visokim zidom, da ne bo mogla dobiti naša mladina po končanih študijah primerne zasluga izven naših avtonomnih mej. Posledica bo, da se naši otroci ne bodo smeli v taki meri posvetiti študijam. Padec kulture!

V gospodarskem oziru bi bila za nas avtonomija, oziroma federacija, še bolj usodepolna. Kakor že omenjeno, bi spadala po načrtu dr. Sušnika industrija in obrt v izključno kompetenco pokrajinskih vlad. Sicer se glasi v členu 45. njegovega ustavnega načrta, da spada v delokrog politične skupščine (centralne) zakonodavstvo glede obrtno-industrijskega, trgovskega, meničnega, bančnega, borznega, pomorskega, rudar-

skega, vodnega in sličnega prava. Centralna skupščina bi izdajala zakone, ali pokrajinska vlada bi izvrševala administracijo v vseh teh vprašanjih, in sicer popolnoma avtonomno, kakor določa člen 64.

Ti zakoni, ki bi jih sprejela centralna skupščina, bi pa bili takorekoč brez sankcije. Vzemimo n. pr. da je centralna skupščina določila, da je izvrševanje obrti v vsej državi popolnoma svobodno in da ni vezano na koncesijo. Na podlagi zakonske določbe bi prišel n. pr. slovenski mizar v Bosno ter bi hotel tam otvoriti mizarško delavnico. Ali okrajni glavar mu to prepove. On se pritoži na pristojno mesto, to je na deželno vlado v Bosni, ki pa zavrne pritožbo našega mizarja. S tem je instančna pot izčrpana, ker je v smislu člena 64. Sušnikovega načrta najvišji izvrševalni organ pokrajinska samouprava, in uradniki niso odgovorni centralni vladi nego pokrajinski skupščini. Na ta način more pokrajinska uprava de facto obrezuspešiti vsak zakon centralne skupščine. Da je zaradi lepšega predvidena tudi pokrajinska upravna sodnija, ne menja mnogo na stvari, že ako pomislimo brzino delovanja in izvršilnost upravnih razsodb.

Iz tega se vidi, da bi bila vsaka pokrajina za sebe posebna država, kar se tiče trgovine in obrti. Za Slovenijo bi bila taka določba smrtni udarec. Mi imamo lepo razvito obrt, imamo čevljarstvo, mizarstvo, klobučarstvo, kovinarsko in posebno lesno obrt. Treba je že sedaj misliti na čase, ko se bo moral marsikateri obrtnik izseliti v druge kraje, ker bo tam našel boljši zaslužek. Ali naj napravimo tako ustavo, da izpostavimo našega obrtnika vsakovrstnim šikanam in brezposelnosti, takoj ko zapusti meje naše ozke Slovenije? Še celo sedaj se dogajajo take nepravilnosti. Ko se je pred kratkim hotel naseliti neki slovenski trgovec v Banat, je župan dotičnega mesta zahteval od njega nekako odkupnino v znesku 20.000 kron, ker drugače mu ne dovoli, da se tam naseli. To se dogaja kljub temu, da imamo centralno vlado, ki more takega župana ostro kaznovati. Kaj pa bi bilo potem, ako bi bil banaški župan odgovoren samo svoji pokrajinski vladi v Novem Sadu, ki bo mogoče sama izdajala taka navodila? In pokrajinska vlada bi bila v teh stvareh popolnoma avtonomna, tako da je centralna vlada ne bi smela klicati na odgovor. Tudi oni prebitek mladine, ki bi se namesto visokošolskemu posvetil obrtniškem studiju, bi bil izročen na milost in nemilost «avtonomiji».

Kdor le količkaj pozna naše gospodarske razmere, mora priznati, da bi bila taka ustava Slovincem v pogubo. *Naša obrt, industrija, trgovina, naše delavstvo in naša inteligenca morajo imeti svobodno pot po vsej Jugoslaviji.* Industrija in obrt moreta uspevati, ako se moreta brez vsakih administrativnih ovir tam naseliti in tja prodajati svoje izdelke, kjer jih plačajo po najboljših cenah. Mi se lahko v malem primerjamo industrijsko razviti državi, ki stopi v zvezo z agrarnimi deželami. Vsaka država bi si želela čim ožjega stika, bi si želela, da odpadejo vse ovire v medsebojnem občevarju, mi pa se hočemo obdati s kitajskim zidom in ne mislimo, da se bo med tem zidovjem udušila industrija in obrt, in da hočemo prerezati ekspanzivnost, ki jo

imata naša inteligenca in naše delavstvo. Nikakor se ne bojimo naših bratov Srbov in Hrvatov. Oni nam ne strežejo po naši individualnosti in kulturi, nego v sodelovanju z njimi bomo mogli svojo individualnost in kulturo, industrijo in obrt razviti in blagostanje bo pri nas, — če vpoštevamo pogoje Vodnika in nismo zaspani.

BOGOMIL VOŠNJAK:

Ustavni načrt zemljičarstva.

Med mnogimi ustavnimi načrti, ki so bili predloženi ustavnemu odboru, je gotovo eden najoriginalnejših oni zemljičarskega kluba. To je načrt trinajstoročnice, ki ga je podpisala. V njem pa so izražene davne misli zemljičarskega gibanja. Kar se tiče Slovencev, treba pred vsem ustanoviti, da Samostojna kmetijska stranka ni sprejela srbijanskega programa v celoti, ampak da so njeni poslanci izvoljeni na podlagi lastnega slovenskega programa. Tako so tudi v organizatornem oziru Slovenci še vedno pod ljubljanskim vodstvom in samo Srbijanci so pod vrhovnim vodstvom beogradskega glavnega odbora, kateremu so v zadnjem času pristopili tudi Bosanci. Tako sta torej v okrilju zemljičarskega kluba dve organizaciji, ki sta podrejeni dvem različnim izvršilnim činiteljem.

Načrt, pri katerem je sodeloval v prvi vrsti g. Milan Gavrilović, je zanimiv že v tem, da odločuje, da so v državi državljanske dolžnosti. Vsi dosedanji stari ustavni načrti govorijo samo o pravicah, zanemarjajo pa v starem individualističnem duhu državljanske dolžnosti. Tako govori ta načrt o dolžnosti dela v korist zajednice, in sicer v vojnem, gospodarskem in kulturnem oziru. To je na prvi pogled koncepcija bolgarskega zakonodajstva, ki tudi že pozna dolžnost dela. Značilno je, da se hoče zmanjšati vojaška služba. Kdor ni sposoben za vojno službo, bi služil v gospodarske in kulturne svrhe.

Načrt je samo na videz monarhističen. Kralj je sicer še vrhovni zapovednik vojne sile in torej v vlogi nekakega vojvode, ni pa več nosilec izvršilne oblasti, nego vrši samo vrhovni nadzor nad delom narodne vlade. Vsa oblast je v rokah narodne vlade, pravzaprav predsednika. Ta predsednik narodne vlade je pravi predsednik in diktator republike. Njega voli narodna skupščina na dve leti z absolutno večino; po vzorcu ameriškega ministrskega predsednika določuje on vse člane vlade.

S tem predlogom bi bil uničen parlamentarni sistem. Načrt postavlja nova načela za konstrukcijo vlade v moderni državi. Samo po sebi se razume, da so to tako radikalne namere, da bi to pri nas povzročilo popoln prelom parlamentarnih tradicij in vladnega sistema. Današnje stanje v Jugoslaviji je sledeče: mi smo podedovali po Srbiji lepe uspehe parlamentarnih težkih borb in razvoj gre v tej smeri, da se parlamentarizem tudi razširi na oni del našega naroda, ki je živel

pod neparlamentarno vladavino. To je naravna evolucija, ki bi bila takoj presekana, ako bi skušali uveljaviti opisani novi princip.

Celo jedro parlamentarne monarhije je v fikciji, da vladar izvršuje izvestne panoge državne oblasti. To jedro parlamentarizma je v tem, da opravlja za vladarja kdo drugi državne posle na svojo odgovornost in ne odgovornost vladarjevo. Po angleškem pravnem pravilu «kralj ne dela nikdar krivice». Ako se deposedira vladar in se mu vzame formalni položaj, da je on izvršilec javne oblasti, t. j. da vrši izvršilno oblast narodna vlada in ne on po predpisih ustave in zakona — potem bi bilo uničeno načelo parlamentarne monarhije.

V ustavnem odboru se je mnogo razpravljalo o tem, ali spadajo v ustavo ekonomski predpisi. Češka ustava nima niti enega, nemška ustava jih je polna. Ako se smatra, da se stara politična država vedno bolj izpreminja v socialno državo — o tej metamorfozi sem obširno govoril sam v ustavnem odboru —, potem je pač umevno, da se zemljoradniška stranka kot ekonomska stranka mora zavzemati za to, da so tudi ekonomska prava zaščiteni v ustavi.

Tu treba, da se pojasni vprašanje, ali je zemljoradniški klub nosilec programa razredne borbe. Beseda «razred» se gotovo mnogo zlorablja. Proti razredni borbi je že Masaryk navajal jake argumente. Mislim, da bi bilo mnogo logičnejše in sodobnejše, ako se ne govori o razredni borbi, ampak o organizaciji poklicev, ki pa nikakor ne morejo biti v medsebojni borbi, temveč kojih medsebojna organizacija jih izpopolnjuje v svrhu dosege nekake socialne solidarnosti. Ako prav razumemo zemljoradniško gibanje, je bila taka poklicna organizacija njen ideal. Da izpregovorimo smelo besedo: To je torej *sindikalna* smer. Dobro pa vemo, da sindikalna smer ni treba, da je revolucionarna.

Tako poudarja Duguít v svoji zadnji knjigi francoskega javnega prava, da pravi sindikalizem ni revolucionaren, ampak da je lahko sredstvo socialnega solidarizma. (*Traité de Droit constitutionnel*.)

Reš je, da zahteva zemljoradniški načrt organizacijo predstavništva po poklicih. Ta stvar je zbudila hud odpor v beograjski javnosti in pri pogajanjih je vlada g. Pašića to zahtevo odbila. Po mojem mnenju je nemogoče takoj pristopiti taki organizaciji parlamenta po poklicih, kakršno predvideva zemljoradniški načrt. Kako hočete organizirati volitev po poklicih v vsej državi? Kako se naj določa, kateri poklici bi prišli kot taki do svojega predstavništva? Gotovo ni izključeno, da pridemo nekoč do organizacije parlamenta po poklicih. Da pa se to zgodi, je potrebna krepka, da se tako izrazim, sindikalna organizacija poklicev v državi. Dokler se to ne zgodi, in ako se hočejo izlečiti vsaj začasno napake parlamentarnega sistema, ako hočemo, da pride več strokovnjakov do besede v javnem življenju — zakaj bi se ne realizirala mnogo enostavnejša ideja in to, da se stvori ne kak senat, ampak nekak socialni ali ekonomsko-socialni sabor ali «dom rada», ki bi pripravljal neko zastopstvo po poklicih? Seveda bo težko izvedljivo, da bo tak socialni sabor imel delokrog in položaj, kakršen je predviden v načrtu jugoslovanskega kluba. Tako je zamišljen vendar ta ekonomski

stvor, «socialno-ekonomska zbornica», kot nekak gornji dom v starem smislu besede, v toliko, da pošiljajo posamezni staleži po pokrajinah svoje predstavnike v to zastopstvo in da to zastopstvo sodeluje kot enakopravni faktor na zakonodaji. Pa ravno to zaradi starih parlamentarnih tradicij srbijanskih ne bo mogoče izvesti, ker je zmagalo načelo, da mora biti parlamentarna mašinerija naše države enostavna. Nikakor pa se ne protivijo velike stranke, da postane ta ekonomski sabor samo nosilec zakonodajne inicijative, da je on regulator in nadzor ekonomije in celo, da on nadzira upravo.

Zemljoradniški načrt predvideva celo vrsto ekonomskih določb, ki so jako radikalno zamišljene. Da pripada zemlja onim, ki jo sami obdelujejo, to še ni tako radikalno. Načrt pa tudi določuje, da se vse dosedanje oblike posedovanja in lastnine zemlje, ki se protivijo temu načelu, odpravijo, kolikor z zakonom niso določene izjeme. Delitev velikih posestev se vrši od največjih posestev manjim posestvom. Načrt statuirá dolžnost lastnika, da razumno obdeluje zemljo in jo izkorišča. Sankcija je jako ostra, kajti kdor tej dolžnosti ne bo odgovarjal, temu se bo zemlja odvzela in dala drugim. Ako vidimo, kako je v boljševiški Rusiji malo zaleglo, da so boljševiški komisariji hoteli odvzeti posestnikom kmetom zemljo, katere so se oni polastili, ko vidimo, kako je nemogoče, da se kmetu odvzame zemlja, ako jo enkrat ima, potem se nam baš zdi, da je ta določba zelo teoretska. Ni pa dvoma, da ima zemljoradniški načrt vse polno lepih socialnih misli. To so posebno one, ki so izražene v tretjem delu: Kulturna zajednica. Tu se določuje vse polno dolžnosti države in socialnih dolžnosti posameznika napram socialni zajednici.

Tu je tudi določba, ki se tiče pred vsem katoliških delov naše države in ki je bila sprejeta tudi od dveh največjih srbskih strank: Verska organizacija in njihovi člani ne smejo porabljati svoje duhovne oblasti v politični smeri.

Čeprav je v tem načrtu mnogo, kar nervozira velike stranke, ki so na krmilu, in čeprav so mnoge določbe pač take, da se bodo one mogle realizirati šele v bodočnosti, vendar moramo pibiti eno važno dejstvo: zemljoradniški načrt je unitarističen v pravem smislu besede.

On postavlja energično načelo enostavne države, on noče, da bi bila okrnjena po avtonomijah oblast parlamenta in centralne vlade. Pa vkljub temu sloni na načelu decentralizacije, samouprave in dekoncentracije v večji meri ko vladni načrt. Ne zahteva nikakih historijskih pokrajin, zadovoljuje se s pokrajinami, osnovanimi po socialnih, geografskih in ekonomskih vidikih. Odločno je proti plemenski razdelitvi Jugoslavije. Delokrog pokrajinske skupščine in pokrajinskega odbora je skoraj isti kakor po vladinem načrtu. Samo jasneje je izražena v njem ideja dekoncentracije po pokrajinah. Namestniku, ki je poslan iz centrale v pokrajino, imenovanem od centralne vlade, je dana večja oblast nego v vladnem načrtu. Namestnik je predstavitelj centralnih vršenj oblasti v pokrajini. On rešava v pokrajini vse posle centralne

uprave, v kolikor zakon ne ustvarja posebne organe v pokrajini. Vse posle rešuje namestnik po posvetovanju s stalnim pokrajinskim odborom.

Nikakor nima pokrajinski odbor, ki je izraz strankarskih struj v pokrajinski skupščini, notranje uprave v svojih rokah, kakor to predvideva Protićev načrt in vsi njegovi federalistični nasledniki. Pač pa se daje pokrajinskemu odboru pravica kontrole državne uprave, na ta način, da je kljub temu vsa državna uprava še vedno v rokah namestnika. Način zemljoradniškega kluba je za enotirni sistem. Namestnik je obenem član pokrajinskega odbora in s tem je stvorjena zveza med državno upravo in ono upravo, ki jo izvršuj pokrajinski odbor.

Ravno to silno naglašavanje ideje absolutne enostavnosti in enotnosti države z decentralizacijo približuje stališče zemljoradnikov tako zelo stališču vlade. Namen onih, ki so podpirali ta ustavni načrt, je bil pred vsem, da kolikor mogoče socialnih določb spravijo v vladni načrt, ki je bil gotovo preveč samopolitičen. Pa razume se samoposebi, da se zaradi te ali one socialne odredbe ne sme žrtvovati to, kar je glavno, in to ustvarjanje ustave, ki je protivna onim glavnim načelom federalističnih in konfederalističnih načrtov drugih strank.

MILOŠ ŠTIBLER, Beograd:

Bistvo kmetijskega in rokodelskega kredita.

Mnogi odlični učenjaki, ki so se pred svetovno vojno bavili s socialnimi vprašanji, so konstatirali na modernih narodih posebno bolezen kot posledico jakega kapitalističnega razvoja. Tako govori Ruhland o «kapitalističnem obolenju» narodov in daje o bolezni sledečo sliko: V dobi kapitalističnega obolenja dobe odločilen vpliv na ekonomsko politiko one grane ekonomskega življenja, v katerih je denarna cirkulacija najjačja. — Odločuje torej pred vsem interes bank in borz, razen tega interes industrije in trgovine, katerih delovanje predstavlja osnovo za ekonomski uspeh bank. Denar postane gospodar trga. Zadolževanje raste, a istodobno se množi tudi rentnerstvo. Srednji stan se zmanjšuje, a proletarijata je vedno več. V gospodarskem življenju je vedno manj morale, raste pa število onih, ki si žele kopiciti novce, kapital.

Slično so govorili razni drugi učenjaki. Ali nas v naslednji razpravi zanima samo vprašanje, kako stališče je zavzel napram kapitalističnemu obolenju modernega človeškega društva oni stan, ki bi po mišljenju Ruhlanda in drugih moral izginiti. To je srednji stan, torej vsi oni elementi, ki se nahajajo med srečnimi gospodarji velikega kapitala in med siromašnimi delavci-proletarci. A kdo so ti elementi? Glavno skupino tvorijo kmetje (zemljoradniki) in rokodelci (zanatlije). Rokodelci spadata tu sem gotovo vsi, a od zemljoradnikov velik odstotek. Schmoller

računa za nemške prilike v srednji stan zemljoradnike s posestvom od 5 do 50 ha zemlje. Posestniki z manj kakor 5 ha zemlje se približujejo po Schmollerjevem mišljenju skupini proletarcev, a zemljoradniki s posestvom nad 50 ha prehajajo že v skupino onih, ki vladajo velikemu kapitalu in uživajo tudi njegove prednosti.

Kako stališče zavzema srednji stan v pogledu kapitalističnega obojenja narodov? Za preteklost se more konstatirati, da je srednji stan v vsakem zdravem in za življenje sposobnem narodu začel borbo proti izrastkom kapitalizma, a med take izrastke se more prištevati na vsak način tudi nesocialno ekonomsko izkoriščanje gospodarsko slabih elementov s strani onih, ki so gospodarji velikega kapitala. Ta borba se ni vršila po revolucionarnih metodah, nego se je težilo za tem, da se okrepi pozitivno, produktivno delo srednjega stanu. V tej težnji se je izkazala gospodarska zadruga kot najuspešnejše sredstvo. Male gospodarske jedinice, kmetje in rokodelci, so se združile v pridobitne (privredne) zadruge. *Pojedini* mali zemljoradnik in rokodelec sta bila, naravno, brez vsake moči v borbi proti izrastkom modernega kapitalističnega razvoja. Ali ako so se mnoge male jedinice združile v pridobitne zadruge, tedaj je tako združenje imelo dosti več moči. 100 ali 150 ali še več malih podjetnikov je moglo na ta način vstvarjati močna podjetja — kreditne, nakupne in prodajne zadruge, zadruge za skupno uporabo raznih strojev itd. —, torej podjetja, ki delujejo kot last svojih članov v korist samih članov, t. j. podpirajo pozitivno delo zemljoradnikov in rokodelcev. Velika je že bila korist lokalnih zadrug, kakor dokazuje zgodovina zadrugarstva, ali ta korist se je še nenavadno povečala, ko so se lokalne zadruge začele združevati v zadrugne zveze. Vemo, da deluje danes pri vseh kulturnih narodih veliko število takih zvez, v katerih se često nahaja po več stotisoč zemljoradnikov in rokodelcev.

Zgodovina zadrugarstva jasno dokazuje, kako so lokalne zadruge brzo onemogočile delo velikemu številu raznih oderuhov (zelenašev) in goljufov, ki jih je bilo še pred nekimi desetletji mnogo v selih in mestih zapadnih držav, a jih je še danes mnogo v raznih krajih naše domovine, osobito tam, kjer zadrugarstvo ni razvito. S temi malimi parasiti je zadrugarstvo doslej povsod brzo končalo. Ali mnogo težje so bile prilike, čim je prišlo zadrugarstvo v stik z velikim denarnim kapitalom.

Zadrugne organizacije so si med drugim stavile v zadatek, da nabavljajo svojemu članstvu cen kredit. V to svrhu so iskale zvezo z najcenejšim in najsigurnejšim kreditnim virom, z emisijskimi (novčaničnimi) bankami. Kakor je preteklost v mnogih državah dosti jasno pokazala, se pa vsaj stalna neposredna zveza med zadrugarstvom in novčaničnimi bankami (pri nas torej Narodna banka) ni mogla doseči. Vzrok je na eni strani v strogih predpisih novčaničnih bank v pogledu sigurnosti za dovoljene kredite, na drugi strani v vsem ustroju zadrugnih organizacij. Moč zadrugnih organizacij ne temelji na denarnem kapitalu, nego v prvi vrsti na produktivnem delu in morali, poštenju

zadruharjev, razen tega na zadružni odgovornosti za zadružne obveznosti; oficijelni denarni trg pa zahteva za sigurnost kredita konkretne vrednosti: nepremičnine, akcijski kapital, visoke rezervne fonde, blago, kmetijske, rokodelske in industrijske proizvode itd. Razen tega zadruharstvu v pretežni večini slučajev ne zadostuje kratkodobni trimesečni kredit, ki je običajen na denarnem trgu. To velja skozinsko za zemljoradnika in njegove zadruge, a velja v mnogih slučajih tudi za rokodelca in njegove zadruge, n. pr. ako se zahteva kredit za nabavo raznih strojev.

Posledica teh posebnih okoliščin je bila, da se kmetje in rokodelci, odnosno njihove zadruge, niso mogli posluževati cenega kredita novčanih bank, nego so morali poslovati s posredniki, t. j. s privatnimi bankami in drugimi nezadružnimi, nealtruističnimi denarnimi zavodi. To posredovanje je bilo že pred vojno dosti drago, a danes posebno. V poslednji dobi plačujejo kmetijske in rokodelske zadruge posredovalcem za kredit 15 do 25 %. Končno je to tudi razumljivo. Denarni trg se obrača tja, kjer more doseči največji uspeh, največje obresti, največjo dividendo. A rentabilitea pa je bila doslej brez dvoma največja v trgovini in industriji. Tja se obrača denar, a velike gospodarske skupine takozvanega srednjega stanu trpe vsled tega in zaradi *draginje denarja* ter vobče zaradi *nemožnosti, pridobiti si potreben kredit*.

Te prilike so napotile razne narode, da so začeli posebne velikopotezne akcije, kako bi zasigurali važnim delom srednjega stanu, kmetom in rokodelcem, dovolj cenenege kredita. Potreba za tako akcijo se občuti danes tudi v naši državi, kjer je važnost vsega vprašanja tem večja zaradi tega, ker tvori tukaj kmetijstvo in rokodelstvo ogromno večino vseli naših ekonomskih produktivnih moči. Kako se more zadeva rešiti praktično in uspešno, o tem bo sledila druga razprava.

CVETKO GREGORIČ:

Naš državni budžet za leto 1920/21.

V smislu zakona o državnem računovodstvu bivše kraljevine Srbije z dne 6. marca 1910. leta, ki je s kraljevim ukazom z dne 30. decembra 1919 (Službene Novine št. 21 iz leta 1920.), izvzemši nekatere člene, razširjen na vso kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, je državni budžet enoletni zakon, s katerim se predvidevajo in predhodno odobravajo vsi državni prihodki in izdatki (razhodi).

V normalnih razmerah, t. j. kadar se o budžetu razpravlja in ga odobrava parlament, je državni budžet sestavljen iz finančnega zakona in iz budžeta dohodkov in izdatkov.

Vsebina finančnega zakona je deloma imperativno predpisana v zakonu o državnem računovodstvu in torej stalnega značaja; v tem smislu mora vsakoletni finančni zakon navajati skupno vsoto v budžetu predvidenih razhodov, odnosno dohodkov, razliko med razhodi in

dohodki in način njene izravnave, skupno vsoto blagajniških zapisov (bonov), katera sme biti v prometu, odredbo, da se v budžetu za dotično leto predvideni dohodki smejo trošiti samo za razhode, ki so v budžetu po partijah in pozicijah predvideni, odredbo, pri katerih pozicijah se ne smejo vršiti virmani, odredbo, da se ne sme pobirati noben davek in nobena druga davščina, ki je ni odobril parlament.

Ostali del vsebine finančnega zakona je fakultativen. Po praksi, ki se je udomačila v Srbiji, je ta del finančnega zakona zelo obširen in obsega odredbe najrazličnejšega značaja, n. pr. ovlaščenja za ministre, da smejo ustanavljati nove urade ali zavode, da smejo dajati državnim pridobitvenim zavodom obrtne glavnice, dalje odredbe, s katerim se povečavajo obstoječi davki in drugi prihodi države ali pa uvajajo novi davki.

Kakor se vidi, so odredbe fakultativnega dela finančnega zakona deloma v tesni zvezi z izvršenjem budžeta in se tičejo rokovanja in razpolaganja z državnimi sredstvi v dotičnem budžetnem letu; deloma so pa v finančni zakon sprejete tudi odredbe stalnega značaja, n. pr. odredbe o novih davkih, ki se jih namerava vpeljati kot stalne, odredbe o ukinjenju obstoječih zakonskih predlogov itd.

Ker velja finančni zakon samo za dotično budžetno leto, morajo se vse te odredbe — ako naj veljajo še naprej v naslednjih letih — vpostaviti v finančni zakon vsakega leta.

Predlog državnega budžeta za budžetno leto 1920/1921, t. j. za dobo od 1. junija 1920 do 31. maja 1921 je finančni minister Kosta Stojanović predložil začasnemu narodnemu predstavništvu šele 29. junija 1920. leta. To zakasnenje so zakrivili poedini resorti, ki so zelo kasno, deloma šele v maju 1920 poslali svoje predloge budžeta finančnemu ministru, tudi so se morala vršiti pogajanja med ministrstvom za finance in ostalimi ministrstvi glede kreditov, ki bi se vstavili v budžet. Ogromne zahteve nekaterih resortov so se dale prav težko spraviti v sklad z državnimi prihodi, morali so se iskati novi viri prihodov in izdelati načrti novih davčnih zakonov. Kosta Stojanović je predložil parlamentu z velezanimivim ekspozcem predlog finančnega zakona, ki je vseboval tudi razne predloge za nove davke in druge fiskalne odredbe ter predlog budžeta razhodov in dohodkov, izkazanih po budžetskih glavah, a v glavah razdeljene na redne in izredne, toda brez detajliranja na partije in pozicije. Istočasno se je predložil parlamentu tudi predlog zakona o budžetskih dvanajstinah za mesce juni, juli, avgust in september 1920, sestavljen na temelju predloženega predloga budžeta. Finančni odbor Narodnega predstavništva je takoj počel pretresati predlog finančnega zakona, toda izbruhnila je ministrska kriza, kar je imelo za posledico, da so se razprave finančnega odbora prekinile.

Od prvega junija 1920 naprej smo torej imeli ex-lex-stanje in so se vršili državni razhodi na podlagi sklepov ministrskega sveta, ki je za mesce juni, juli, avgust in september 1920 sam sebi odobril štiri dvanajstine kreditov, predvidenih v predlogih budžeta za leto 1920/1921.

Drugih odredb predloga finančnega zakona, posebno raznih povišanj obstoječih davkov in novih davkov pa ministrski svet sam ni mogel uveljaviti.

Medtem ko so se torej državni izdatki že vršili po novem programu za leto 1920/1921, so se davki pobirali po prejšnjih zakonih in torej daleko zaostajali za izdatki.

To stanje je bilo nevzdržljivo in zahtevalo takojšnjo remeduro. Istotako se je pokazala potreba, da razne odredbe čim prej zadobe veljavo finančnega zakona, ki sicer nimajo nikake zveze z državnim budžetom, ki so se pa sprejele v finančni zakon v nadi, da se tem potom čim prej uveljavijo, ker politične razmere niso dopuščale, da bi se dotični koristni in potrebni zakonski načrti rednim potom pravočasno rešili v Narodnem predstavništvu. Dalje se je takoj v početku budžetskega leta pokazalo, da krediti predvideni za resort ministrstva saobračaja, pošte in brzojava in javnih zgradb niso zadostni. Pri sestavi predloga budžeta se je namreč mislilo, da se bo za kritje stroškov za investicije najelo večje investicijsko posojilo in so se zaradi tega iz predlogov budžeta raznih resortov črtali vsi investicijski krediti. Ker pa do tega posojila ni prišlo, nastala je potreba, da se za imenovane izdatke predvidijo posebni krediti in njihovo kritje.

Parlamentarna razprava in rešitev finančnega zakona in budžeta za radi političnih razmer ni bila mogoča, vlada je bila prisiljena v interesu rednega funkcioniranja državnega organizma, da nastopi drugo pot, ki bi dala državi, kar ji je bilo neobhodno potrebno. Pomagala si je — po belgijskem vzorcu — z «začasnim zakonom», t. j. z naredbo, ki jo je izdal prestolonaslednik v imenu kralja s kontrasignacijo celokupnega ministrskega sveta.

Z «začasnim zakonom» o budžetu državnih razhodov in dohodkov za vse leto 1920./1921. s finančnim zakonom za isto leto in njegovimi spremembami in dopolnitvami ter naknadnimi in izrednimi krediti» z dne 21. avgusta 1920. leta (Službene Novine št. 185) je 1.) zadobil veljavo predlog finančnega zakona z vsemi svojimi prilogami in predlog budžeta razhodov in dohodkov, katera sta bila svoj čas predložena Narodnemu predstavništvu; 2.) so se izvršile spremembe in dopolnitve nekaterih členov predloga finančnega zakona, večinoma po predlogih finančnega odbora Narodnega predstavništva; 3.) so se odobrili ministru saobračaja, pošte in brzojava in javnih zgradb, celokupni vladi in upravi monopolov novi krediti, ki še niso bili sprejeti v budžet, v skupnem znesku 431 milijonov dinarjev; 4.) se je odredil način pokritja teh novih kreditov; 5.) se je odredilo, da «začasni zakon» ostane v veljavi, dokler Narodno predstavništvo ne reši predloženega zakona o državnem budžetu. Ko se je v septembru 1920. politična situacija zopet razčistila, je finančni odbor nadaljeval in v glavnem završil razpravo o finančnem zakonu ter predlagal razne spremembe, posebno v pogledu davka na poslovni obrt in drugih davkov.

Ker finančni odbor zaradi volitev v konstituantno ni mogel predložiti poročila o svojem delovanju plenumu Narodnega predstavništva, je

finančni minister, osvojivši si večji del predlogov finančnega odbora, predložil «začasni zakon» od 26. oktobra 1920. (Službene Novine št. 247), s katerim se po pripombah finančnega odbora Narodnega predstavništva menjajo in dopolnjujejo odredbe «začasnega zakona» z dne 21. avgusta 1920. leta. Razen tega so se z zakonom z dne 26. oktobra 1920. leta povečali krediti nekaterih partij in pozicij budžeta za leto 1920./1921. in dovolili novi krediti v skupnem iznosu 400,000.000 dinarjev ter odredil način pokritja za te večje izdatke. Celokupni budžet razhodkov leta 1920./21. ne znaša torej samo 3.994,356.543:50 dinarjev, kakor predloženo v predlogu budžeta, temveč je povečan z zneskoma 431,000.000 dinarjev in 400,000.000 dinarjev, znaša torej skupno 4.825,356.543:50 dinarjev. — Budžet razhodov in prihodkov, odobren z «začasnim zakonom» z dne 21. avgusta 1920., ni detajliran, temveč sestavljen po budžetskih gljavah, v gljavah so deljeni redni razhodi (dohodki) od izrednih. Specijalni del budžeta po partijah in pozicijah je pa na osnovi člena 4. finančnega zakona potrdil — v mejah zneskov odobrenih po gljavah — minister financ v sporazumu s pristojnimi ministri, a po odobrenju ministrskega sveta. Celotni državni budžet leta 1920./21. je sestavljen torej iz sledečih delov: finančni zakon s prilogami, budžet razhodov in dohodkov po gljavah, začasni zakon z dne 21. avgusta 1920., začasni zakon z dne 26. oktobra 1920., in v specijalni del budžeta razhodov in dohodkov.

Listek.

V. K.:

Ponesrečena akcija.

Ko so evropski narodi po izbruhu vojne pričeli spoznavati veliko krizo svoje generacije, so skupine francoskih, nemških in nevtralnih kulturnih delavcev dajale *izjave*. V trenutku, ko so se kulturni delavci zapada zavedli *krize svoje kulture*, narodne in ob enem mednarodne, so njihove izjave bile izliv srčne sile, dokument sočustvovanja vsega človeštva, afirmacija narodne moči. Postale so kulturni spomeniki.

Nekateri slovenski kulturni delavci, 43 po številu, so tudi podpisali izjavo in jo priobčili v «Naših zapiskih» (l. XIII., št. 2., 1921). Tudi ta izjava je podana v dobi duševne krize. Tudi ona ostane spomenik, vendar v obratnem smislu nego pri Rollandu, Barbusseu, Franceu, Hodlerju itd., s kojih izjavami se slovenska ne more primerjati niti po resnosti, niti povodu, niti vsebini.

Dnevno časopisje, ki je izjavo komentiralo, je namignilo, da ni vse v redu in da so neznani zbiralci opustili primitivne oblike, potrebne za sporazumni javni nastop več oseb. Vendar ni od nikoder javnega pojasnila, dodatne izjave, protesta. Zato so vsi podpisani moralno odgovorni za — blamažo slovesa vseh slovenskih kulturnih delavcev.

Trda beseda, ki jo treba dokazati.

IZJAVA.

Slovenški kulturni delavci so bili od nekdaj glasniki narodnega in državnega edinstva Jugoslovancev. Oni so duševno pripravljali to, kar sta ustvarila v svetovni vojni meč in politika, zato smatrajo Jugoslavijo za utelešenje svojega ideala, ki ga je treba braniti proti zunanji in notranji sovražnik kot najvišjo izmed posvetnih dobrin naroda.

Združenje vseh treh plemen v eni državi z eno suvereno oblastjo na zunanji in znotraj smatrajo slovenski kulturni delavci za politično nujnost mednarodne varnosti in s tem narodne svobode.

Na drugi strani pa uvidevajo potrebo, da država ne absorbira melianske vseh individualnosti, ki so doslej vodile posamezne pokrajine in prebivalce. Ne glede na plemensko, versko in strankarsko pripadnost ne moremo v imenu prirodnega gospodarsko-kulturnega razvoja nasiloma in hipoma pretrgati vse kontinuitete, ako nočemo zadeti države pri korenini. Zakaj država ni po svojem bistvu sama sebi namen, ampak le doslej najvišja oblika družabnega življenja. Narodno in državno edinstvo ne vsebuje nujno melianske unifikacije, nasprotno razmere v Jugoslaviji zahtevajo organičen razvoj, ki računa z dosedanjo strukturo gospodarskega in kulturnega življenja in na njeni podlagi zida dalje v smeri višje sinteze. V imenu mirnega medsebojnega delovanja in napredovanja, medsebojne bratske edinosti zagovarjajo slovenski kulturni delavci takšno ustavo, ki daje državi potrebno moč na zunanji, a obenem možnost razvoja imanentnim silam posameznikov in posameznih gospodarsko-kulturnih edinic na znotraj.

Glede na vse to se izrekajo podpisani slovenski kulturni delavci za avtonomijo slovenskega, že itak dovolj razkosanega ozemlja, in sicer v takem obsegu, ki bi ne slabil moči države, ampak jo krepi, dajajoč razmah individualnim silam edinic.

Albrecht Fran, pesnik; Berneker Franc, akad. kipar; Dr. Cankar Izidor, univ. docent; Cerar-Danilo Anton, režiser kr. nar. gledišča; Debeljak Anton, pisatelj; Dr. Detela Franc, pisatelj; Erjavec Fran, publicist; Finžgar Fran Ser., pisatelj; Funtek Anton, pesnik in pisatelj; Gaspari Maksim, akad. slikar; Dr. Glonar Joža, kritik in urednik; Dr. Kidrič Franc, literarni zgodovinar; Dr. Kimovec Franc, skladatelj; Kmetova Marija, pisateljica; Dr. Kos Milko, kustos stud. knjižnice; Dr. Kraigher Alojz, pisatelj; Lajovic Anton, skladatelj; Dr. Lavrenčič Josip, pesnik; Dr. Lončar Dragotin, profesor; Dr. Mantuani Josip, univ. profesor; Dr. Majcen Stanko, pisatelj; Meško Fran Ksaver, pisatelj; Dr. Ozvald Karl, univ. profesor; Dr. Plečnik Ivan, univ. profesor; Podrekar Fran, akad. slikar; Premrl Stanko, skladatelj; Prepeluh Albin, publicist; Dr. Prijatelj Ivan, univ. profesor; Dr. Puntar Josip, profesor; Ravnik Janko, skladatelj; Dr. Regali Josip, pisatelj; Sternen Matija, akad. slikar; Dr. Srebrnič Josip, univ. profesor; Dr. Stele Franc, urednik, umetnostni zgodovinar; Dr. Šerko Alfred, univ. profesor; Dr. Šmalc Matej, univ. sekretar; Dr. Ušeničnik Aleš, univ. profesor; Velikonja Narte, pisatelj; Vurnik Ivan, arhitekt, univ. docent; Zajec Ivan, akad. kipar; Zorec Ivan, pisatelj; Zorman Ivan, založnik; Dr. Žigon Avgust, ravn. stud. knjižnice.

*

Tako so govorili.

Ali jih je gnala srčna sila, kakor Nemca Hodlerja, ko je podpisal izjavo proti pangermanizmu, ali socialista Francea, ko je dal podpis na nacionalistični manifest, ali nacionalista Rollanda, ko je podpisal pacifistični proglas? Ustavni odsek razpravlja o načrtu jugoslovanske ustave. Ali je to oni zunanji razlog? Res, prva jugoslovanska ustava bi mogla in bi celo morala biti kulturnim delavcem Jugoslavije in Slovenije povod za izjavo. Za takšno izjavo? Ob ustavi naj bi se oglasili pesniki, docenti, profesorji, režiserji, skladatelji.

publicisti, pisatelji, slikarji, zgodovinarji, sekretarji, kiparji, založniki in ravnatelji — toda vsi. Ali je pa dana ona nujnost, ki bi kazala, da so skupni duševni zakladi teh delavcev v nevarnosti, — ali je enostaven ustavni problem politične centralizacije ob upravnih dekoncentraciji, ali pa politične federalizacije ob upravnem centralizmu, sposoben, da kulturni delavci načenjajo ob njem pojem politične avtonomije?

Da je izjava zasnovana v znanem ozkem mišljenju nekulturnih tvorcev našega običajnega javnega mnenja, kaže vsaka njena beseda. Izjava nima kulturne smeri, marveč politično, drapirano z raznimi trditvami ali podmenami *dejstev, ki ne obstoje*.

— Že prvi stavek je falzifikat zgodovine. Kdaj pa so bili slovenski kulturni delavci v svoji celoti glasniki narodnega in državnega edinstva Jugoslovancev? Pa še celo «od nekdanj»? Nekateri slovenski kulturni delavci se smejo dičiti s to zaslugjo, toda bili so izjeme. Nekateri slovenski kulturni delavci so celo nasprotovali narodnemu in državnemu edinstvu in ga slovenski javnosti po krivem denuncirali, da pomeni edinstvo — opuščanje slovenske individualnosti in malone izdajstvo vse naše prošlosti. S čem, kdaj in kako so slovenski kulturni delavci «duševno pripravljali to, kar sta ustvarila v svetovni vojni meč in politika»? Ali je to fraza neresnih ljudi? Če ni, potem je treba navesti, kateri kulturni delavci so že pred 1918. duševno pripravljali Slovence na prevrat. Ali nam je od podpisanih pesnik ali skladatelj napisal jugoslovansko bojno himno, ali jo uglasbil, ali nam je kateri od podpisanih publicistov, profesorjev, pisateljev itd. napisal pred 1918. kakšno slovensko literarno ali kulturno ali politično zgodovino (roman, studijo itd.), ali pa vsaj sam kratek članek, ki bi bil dopustil mišljenje, da delujejo kulturni delavci za *narodno in državno edinstvo Jugoslovancev*? Ali so morda dali izjavo leta 1917., ko so Čehi izzvali Dumaj in ko je Jaroslav Kvapil prihajal med nas? Eden podpisnikov, ki danes trdi, da je bil od nekdanj glasnik itd., je nekoč denunciral Matice Slovensko zaradi «Gospodina Franja», drug je delal propagando za idejo princeva Evgena. Drugi gospodje, ki so podpisani, so *po večini* mnogo storili za slovensko kulturo. Hvaležni jim moramo biti za to. Toda s stremljenjem k narodnemu in državnemu edinstvu Jugoslovancev nima to kulturno delo nobenega direktnega posla, ker je v najboljšem slučaju le gradivo za to edinstvo, pridelano v težkem in resnem trudu, toda brez namena služiti Jugoslaviji. Brez izjeme: Kdo med podpisanimi «43» je pred 1918. napisal karkoli, kar bi opravičevalo zgorajšnje trditev? Edini dr. Ivan Prijatelj je v «Naših zapiskih» v debati z drugimi napisal, da naj bo naše kulturno stremljenje takšno, da obdelamo vsak svojo leho tako bogato, da bo pogled na klasje kazal eno samo plodno njivo. Danes pa se preklicuje s svojo izjavo in se podpisuje za *avtonomijo* — za nekaj, kar se more ob danih okolnostih, po besedilu izjave in dobi, ko je izšla, ter po organu, ki jo je prinesel, nanašati le na klerikalni ustavni načrt, ki pomeni smrt slovenske kulture in uresničevanje «Leta 4000».

Kakor je prvi stavek «Izjave» falzifikacija zgodovine, tako je drugi stavek zanimiv dokument mehanistično-materijalističnega naziranja. Slovenskim kulturnim delavcem — namreč samo podpisanim trinštiridesetim — je združenje vseh treh plemen v eni državi — politična nujnost mednarodne varnosti (in

s tem narodne svobode). Če torej ta politična nujnost odpade? Če nam n. pr. mednarodna pogodba zasigura nedotakljivost? Mednarodna varnost nam je potem po človeškem preudarku garantirana z mednarodno pogodbo, podprto eventualno z ugodnim mednarodnim položajem — združenje vseh treh plemen v eno državo preneha potem biti politična nujnost? Ne verujem, da so se vsi podpisani zavedali te konsekvence, v katero sili podpisana «Izjava». Narodno svobodo bi nam garantirala tudi velika federativna slavofilska Avstrija po konceptu Gregorovicija, Karla Kramača in Karla Habsburga. Da smo pravočasno dobili takšno federativno Slovenijo ali celo Jugoslavijo po besedilu majske deklaracije, Slovincem bi narodna svoboda bila zasigurana in nujnost združitve vseh treh plemen bi odpadla? Napisani stavek pa kaže nehote temeljno razliko v mišljenju onega, ki je resničen Jugoslovan in unitarec, in onega, ki vidi svoto (pardon, vsoto) Jugoslavije v mehanično adiranem, od egoistične «mednarodne varnosti» diktiranem, morda celo vsiljenem edinstvu S + H + S...

Na eni strani misli naših triinštirideset, da se morajo mehanično ne «ujediti», nego «združiti» — in zato «na drugi strani» uvidevajo potrebo, da država ne absorbira mehansko vseh individualnosti, ki so doslej vodile posamezne pokrajine in prebivalce». Ker tiče ti gospodje v mehanističnem naziranju, ker so njihovi pogledi obrnjeni samo v preteklost, zato niso čutili — ne prej, ko so napovedali vojno «Ilircem», in ne danes —, da sploh nikdar in nikomur ni šlo za to, da se sploh kakšna stvar mehanski «združi». Če hočemo imeti veliko državo, ki mednarodno garantira našo svobodo, ki nas varuje pred novimi vojnam, ki nam da rada in z obema rokama avtonomijo — potem pojdemo kar v Italijo ali pa v donavsko konfederacijo. To je edina logična posledica tega nespametnega, da, gospodje, nespametnega dela izjave.

Pustimo mehanistično naziranje. Potem moramo soglašati z izjavljenim mnenjem, da «ne moremo nasiloma in hipoma pretrgati vse kontinuitete, ako nočemo zadeti države pri korenini». Triinštirideset gospodov je namreč mnenja, da «država ni po svojem bistvu sama sebi namen, ampak le doslej najvišja oblika družabnega življenja». Zdi se mi, da sem nekoč nekje že slišal nekaj podobnega, ka-li? Samo ne vem, zakaj trdi triinštirideset izjavnikov, da ne moremo nasiloma in hipoma pretrgati vse kontinuitete. Ali so hoteli reči, da jo sploh moramo pretrgati? Pa ne vse, marveč vsaj nekaj? Ali izlepa, polagoma? Ali so hoteli reči, da kdo drugi izven teh 43 želi, da se kontinuiteta pretrga, ali vsaj deloma, če že ne vsa, in da se to pretrganje zgodi siloma in hipoma? Tu postaja «Izjava» kaj nejasna. Namiguje, cika, spakuje se, pa ne pove pošteno in jasno, da mora 43 gospodov, ali vsaj nekateri med njimi, nekaj vedeti ali slutiti ali sumiti: O, so na svetu in posebno v Sloveniji neki hudobneži, ki hočejo zadeti državo pri korenini, in ti ljudje, za čenkrat jih iz usmiljenja še ne imenujemo, bi radi hipoma, siloma pretrgali vso kontin... A? Toda kdor noče zadeti države pri korenini — pravi 43 slovenskih kulturnih delavcev — ta ne sme... Roke proč od mehansko unificirane države, politično nujne zaradi mednarodne varnosti, od Jugoslavije, katere glasniki smo «od nekdanj» bili in ki smo jo pripravljali, da sta meč in politika imela lažje delo...

Toda zdi se, da ne razumem kulturnih delavcev, ki naenkrat zatrjujejo: «Narodno in državno edinstvo ne vsebuje nujno mehanske unifikacije, na-

sprotno: — Glej, glej! «Razmere v Jugoslaviji zahtevajo organičen razvoj!» Ta razvoj «računa z dosedanjo strukturo gospodarskega... in kulturnega življenja in na njeni podlagi zida dalje v smeri višje sinteze». Odlično povedano. Dekoncentracija par excellence! Seveda, v nekaterih stvareh gospodarskega življenja je kontinuiteta strukture brez ozira na smer višje sinteze nekam čudno hipoma, nasiloma vsa pretrgana. Tako moramo iskati novih tržišč, se zalagati od drugod, Trst je šel po vodi, južna železnica ne vodi v centre države, z Liko ni zveze, na Zidanem mostu še ni mosta na iztočno progo, za uvoz tuje industrije, na katero nas je vezala «kontinuiteta», treba dajati carino iz raznih «nujno imanentnih» razlogov. «Razvoj dosedanje strukture gospodarskega življenja» bi nam kdo od 43 gospodov moral nekoliko razložiti. Kar se strokovnjakom do danes še ni izčrpno posrečilo, nam morda povedo slovenski kulturni delavci. Morda bo ta struktura v razvoju našla smer višje sinteze za kulturno življenje. Tu se še najlažje odpravijo nepridipravi, ki hočejo tu nekako s škarjami trgati razvoj in kontinuiteto hipoma in nasiloma. Samo navesti je treba slučaje, kdo je poskušal v kulturnem oziru motiti organičen razvoj? Kdaj, kje, kako? Ali se je motil organičen razvoj s tem, da se slovenske skladbe igrajo in naše pesmi pojejo v Zagrebu ali Beogradu? Ali s tem, da smo dobili vseučilišče vkljub «kontinuiteti»? Ali s tem, da se mora v šolah učiti srbska državna in dinastična zgodovina, srbskohrvatska kulturna zgodovina? Ali s tem, da se preosnuje višji šolski svet? Ali s tem, da se štiti učiteljstvo? Ali s tem, da se smatra za dobro, če se v ljudski šoli učenci seznanijo s prvinkami srbskohrvatskega jezika? Ali s tem, da govorim na Terazijah najraje «srbski», na Jelačićevem trgu pa «hrvatski» in na — Marijinem trgu slovensko? Ali s tem, da garantira ustava slovenščino kot državni jezik?

Ne? S čem pa torej? Neka nevarnost mora vendar biti, ker sicer čemu izjava?

Recimo, da je nevarnost. Zato «zagovarjajo slovenski kulturni delavci *takšno* ustavo, ki daje državi potrebno moč na zunan, a obenem možnost razvoja imanentnim silam posameznikov in posameznih gospodarsko-kulturnih edinic na znotraj».

Vidim, gospod formulator je čital Marxa. Ne sicer vsega! Pač pa je v svoji glavi mehaniziral vse in sedaj išče imanentnih sil, ki morajo dobiti možnost razvoja. Formulator pa vseeno ni hud marksist, marveč kljub zavozlani terminologiji daje možnost razvoja posameznikom. In gospodarsko-kulturnim edinicom. Kdo so te edinice? Ali smo Slovenci gospodarska edinica? Ali smo gospodarsko-kulturna edinica? Ali smo samo kulturna edinica? «Izjavniki» nam tega ne povedo. Pa bo že menda nekako tako. Imanentne sile treba razvijati, dati jim možnost: «Glede na vse to», kar so gori povedali, se izreka 43 slovenskih kulturnih delavcev za avtonomijo slovenskega ozemlja s pridržkom, da dobe individualne sile edinic (katerih?) s tem več moči...

Oddahnimo se. «Glede na vse to» bi se res morala priznati avtonomija, ki naj pomeni, da bomo Slovenci imeli takšne skladatelje, slikarje, publiciste, profesorje, docente, zgodovinarje itd., ki bodo nekaj veljali i v Sloveniji i izven nje; ki naj pomeni, da damo svoje «immanentne» sile, če jih kaj imamo, na iztok; da spravimo pa poprej svojo slovensko inteligenco do tega, da bo

danes, v teh gmotnih razmerah, čitala razmeroma toliko knjig, kakor n. pr. srb-ska. Tu bi bilo za 43 in več gospodov hvaležno polje!

Toda oni ne govore o tej avtonomiji. Oglasili so se izrecno k ustavi. Hočejo torej politično avtonomijo. Hočejo nekaj, kar daje reakciji največji vpliv na slovensko šolstvo, na mišljenje, na inteligenco. Ne bomo tu znova naglašali razlike med enim in drugim ustavnim načrtom. Zgodilo se je to i v reviji i v dnevnih listih dovolj izčrpno, da more vsak izobraženec slediti načelnim razlikam. Kjer daje le strokovna izobrazba možnost, da se presodi n. pr. davčna moč avtonomne Slovenije ali slično, tam naj slovenski inteligent pomisli na to, da je vojvodina Kranjska že nekoč ječala pod avtonomijo, ki so jo poleg drugih vzdrževali isti ljudje, ki danes tvorijo stranko SLS. Kako je takrat bilo z našim učiteljstvom, s šolstvom vobče, z gledališčem? Itd. itd.! Nekaterim izmed onih 43 se nikdo ne čudi. Drugim pa se moramo čuditi. Kje so imeli glave, ko so podpisovali? Ali je pa res, da so jim bili podpisi izvabljeni? Da je šlo za neko izjavo pro foro interno? Da je indiskrecija zakrivila objavo teksta, ki ga ni nikdo odobril? To je mogoče, toda — ali se takšne petljarije strinjajo z dostojanstvom slovenskega kulturnega delavca? Nesrečni podpisniki so v dilemi: Ali so vede podpisali nekaj, kar stvarno ne prenese nikakršne kritike in je po obliki in formulaciji uprav smešno ponesrečeno, ali pa so na slepo podpisali nekaj, čegar niso niti čitali in v kar jih je zavedel kulturnozgodovinski agent, ki misli, da je s to izjavo rešil nič več in nič manj, kakor vso slovensko kulturo. Za ta «uspel» velja šala Rode-Rode, ki je za slične čine rekel: «Ali mislite, da mora biti povsod ogenj, kjer se dviguje dim? Včasih zadostuje sveže govno.»

*

Takozvani avtonomistični pokret ni specialiteta nekaterih slovenskih ali hrvatskih nazadnjakov. Nahaja se po drugod in je *relativen*. V Franciji n. pr. se vedno ostreje pojavlja zahteva po manjši centralizaciji, po demokraciji itd., — tam je ta pokret odpor naprednih državljanov proti slabemu gospodarstvu, ki ga izvršujeta «monsieur Leparlement» in «monsieur Lebureau». Sardinija je gorata, poljedelska, klerikalna in kulturno zelo zaostala dežela, ki zahteva avtonomijo in se nahaja v ostri borbi proti mestni, proletarski, industrijski, od vojne izčrpani, v večni krizi se nahajajoči ostali Italiji. Nemčija je tudi po revoluciji ostala zvezna država, čeprav je nemško narodno-kulturno edinstvo izven debate. Tam je še sedaj živa tradicija odpora proti hegemoniji Pruske, a vendar kaže nova ustava jako tendenco k ujedinjenju in k čim večjemu utesnjevanju dežel. (Gl. Jahrbuch d. öf. Rechts, IX.) Že ta kratka primerjava kaže, v čem tiči tendenca avtonomizma. Drugačen pa je bil avtonomizem in federalizem Slovanov v Avstriji, — in sicer drugačen v konceptu februarskega patenta, drugačen v našem takratnem ozkem nacionalnem programu. Avstrijskemu avtonomizmu sličen je ukrajinski.

Ali so gospodje kulturni delavci pred svojo izjavo pomislili na te primere in na bistvo, ki leži v raznih avtonomijah? Da bo ilustracija še jasnejša, naj navedem sodobno in našim razmeram slično, čeprav še črnejšo sliko. O Poznaniju piše neki nemški list: «Pred letom dni sem poročal le še o nekih znakih. Danes se pa povsod čuje klic: «Proč od Varšave» in širi se neka mrzkost napram «Kongresovki». Vsa črna prorokovanja poljskega časopisja so se ob-

istinila, ker ni Poznanj dobil svoje gospodarske avtonomije. Druginja, obubo-
žanje, kuga, glad. Težko se opiše, kakšna je sedaj ta, nekdanja cvetoča dežela.
Trgovina je na tleh, industrija je uničena. Povsod se je razpasla kuga, medi-
kamentov ni, nemški zdravniki so odšli. Umetniško in znanstveno življenje
je izumrlo, kljub vseučilišču in gledališču. Beda v cunjah hodi po ulicah...
Globoka nezadovoljnost vlada v deželi. Nje nosilke so stranke desnice. Vendar
se še drže sramežljivo, iz strahu, da bi se jim očitalo, da nimajo patriotizma.
Zato pa zabavljata delavec in nižji uradnik na ves glas: »Itd. Deloma ista slika,
kakor pri nas! In tu ne gre za jezikovno različna plemena, marveč za Poljake
tu in tam! Vzrok? Poznanjska uprava je bila druga nego v Kongresovki,
železnice vodijo v drugo smer, industrija je nastala kot del nemške industrije,
njenih tržišč za izdelke in sirovine, trgovina je bila odrejena v isti smeri.
Sedaj je revolucija in dodelitev Poznanja priklopila to zemljo Poljski. Samo
gospodarski razvoj je postal drug, pretrgana je kontinuiteta. O kulturnem ni
govora, ta je poljski slej ko prej. To pretrganje gospodarskega razvoja se z
avtonomijo, ki jo v Poznanju žele nekateri, desničarji, ne da popraviti, ker po-
meniš poznanjska avtonomija *povratek* v gospodarsko ednico prošlosti, v Nem-
čijo! Nekateri Poljaki v Poznanju si žele takšno avtonomijo, ki bi Poznanj zo-
pet združila z Nemčijo, ali vsaj trgovsko zvezo z njo. Da je to v kvar *Poljski*,
katere celokupni interes gre pred (poljskim) Poznanjem, je jasno. Kje je tertium
comparationis? Avtonomija ne rešuje Poznanja niti Slovenije *nujnih posledic*
prevrata: Nismo več v prejšnji državi, nismo pa še preuredili svojega gospodar-
stva, prometa, industrije po novih potrebah. Tudi se še nismo naučili uprav-
ljati. Zato silijo nekateri nazaj v staro stanje, misleč, da bodo s tem pomagali.
V resnici pa to ni nič drugega, nego nacionalni defetizem, ki uči, kako ob-
stanemo na pol pota, kako pozabljamo na temeljne in trajne uspehe in vidimo
le trenutno bedo. Naloga slovenskih kulturnih delavcev pa ni, da opozarjajo na
takšne nedostatke, ki jih nikdo zakrivil ni, niti da svetujejo, da ostanimo
na pol pota. *One kontinuitete, ki je zakrivila nedostatke*, ne smemo
obdržati, to kontinuiteto je treba na vsak način pretrgati, in če treba tudi
hipno. To je smiselna posledica našega osvobojenja. Pogoji za predrugačenje
in izboljšanje je dobra ustava, ki nas ne izroča pokrajinskemu centralizmu,
skrivajočemu se za besedo «avtonomija». Dobrih železnic nam ne bo darovala
ustava. Toda omogočila nam bo, da bomo smeli smatrati svoje šolstvo in
učiteljstvo vseh kategorij za svobodno in da bo naše gospodarstvo in uprav-
ljanje prišlo v redni tok, kjer bomo potem Slovenci mogli meriti svoje spo-
sobnosti z onimi bratskih sodržavljancev. Če bomo sposobni, bodisi v literaturi,
bodisi v šolstvu, v industriji itd., — nam tudi upravni centralizem — ki ga pa
nikdo noče — ne bi mogel škodovati, vsaj izpočetka ne, dokler se messieurs
Leparlement in Lebureau ne odebilita po francoskem zgledu. Če pa smo im-
potentni in se izgubimo kakor sedaj v prazno govoričenje, nam postane naj-
širša avtonomija samo grob. V ostalem mi ni treba razlagati. Čitajte v zadnji
«Njivi» članek g. Žerjava, gospodje kulturni delavci!

Ponesrečeno «Izjavo» si je treba končno ogledati še z drugega stališča.
Takšne izjave ilustrirajo včasih bolj ko vsaka učena knjiga, — ilustrirajo, kako
je popustila elastičnost mišljenja, kako je zbledela ideja, kako je splahnel zma-

goviti optimizem, kako so popustili živci. V Ljubljani, ki je vedno bila dokaj ozka, tudi univerza še ni mogla dati širših vidikov. Naše javno mnenje drvi za značnicami in najbolj razširjeni sport je podtikavanje in obrekovanje. To, kar je pokazala zadnja volilna borba, se ponavlja: Inteligenca nima sama sebe več v oblasti. Dvomim, da bo ta generacija sploh še mogla dati kaj prida za našo bodočnost. «Naši Zapiski», ki prinašajo «Izjavo», so postali v isti številki glasilo nizkih instinktov, nevrednih resne inteligence. Gospod As, nekdanji ugleden publicist, je napisal v pregledu člančič «Domače razmere». Ilustriral je ta naslov ne s stvarno vsebino svojega članka, marveč z njegovim tonom. Če pa gospod As v «Naših Zapiskih» piše članke, ki uspešno konkurirajo z «Novim časom», «Naprejem» in «Stražo», — potem ne moremo z njimi debatirati, marveč konstatiramo samo, da so «Izjava» na prvi strani, As-ov člančič in glose na ovitku «N. Z.» otroci enega duha, cvetke ene grede, dokumenti ene zmede.

Pregled.

Zunanja politika.

IZTOČNO VPRAŠANJE NA LONDONSKI KONFERENCI.

Dne 23. februarja je začela v Londonu zasedati konferenca, o kateri se pričakuje, da bo rešila dve vprašanji, ki posebno ležita na srcu zapadnim velesilam, vprašanje Orienta in nemške odškodnine. Počasi so začeli izprevidovati državniki, da je sèvreski mir neizpeljiv ali da daje vsaj povod neštevim krizam, orientalskih kriz se pa Evropa posebno boji, saj so povzročile v zadnjih 50 letih tri velike vojne. Takoj po podpisu pogodbe je velik del nove Turčije odkrito prelomil s sultanom in antanto. V Angori se je ustanovila nacionalistična vlada z znanim Kemalom na čelu. Sovjetska republika, ki se v svoji zunanji politiki prav nič ne razlikuje od caristične ter hoče na vsak način do Carigrada, ter na drugi strani preko Perzije do Indije, da tam zadene svojo največjo sovražnico Anglijo, je seveda v vsem podpirala novo vlado. Pokrepila je že tako fanatični muslimanski verski čut in tako razvnela do skrajnosti panislamično gibanje, ki postaja vedno večja opasnost za Angleško in Francijo. Še drugi nič manj važen dogodek je vzrok preokreta v orientalski politiki, povratek Konstantinov na grški prestol. Kljub večnemu njegovemu zatrjevanju lojalnosti do antante, mu ta,

zlasti pa Francija, nikakor noče odpustiti njegovega germanofilskega zdržanja med vojsko. Razen tega prilhajajo poročila iz Aten, da so Venizelosovi pristaši izpostavljeni dan na dan večjim insultom. Vsi ti argumenti zlasti še odkar pogajanja med Rusi in Angleži niso prinesla nobenega uspeha, so silili na revizijo sèvreske pogodbe. Ko je bil določen dan za konferenco, je završalo v Orientu. Še Venizelos se je zganil v svoji vili na azurski obali, ko je slišal, da je njegov uspeh v nevarnosti in da se je za vedno odpovedal političnemu življenju, je vendar takoj odpoval v London, da tam reši s svojo osebnostjo, kar se še rešiti da. Dve karavani turških delegatov, sultanova in Kemalova, sta romali tja, da zagovarjata stvar svoje domovine. Kongres turških nacionalcev je ravno končal v Rimu svoje delo, ter čakal oficijelnega vabila. Tega pa le ni bilo. Hoteli so se raziti, vendar jih je grof Sforza prepričal, da je zanje boljše če gredo v London, ker drugače se bo vsa stvar vseeno opravila, samo da brez njih. Ti zatrjujejo, da so oni edini pravi zastopniki Turčije, da imajo kot taki čedin pravo, da govorijo v nje imenu, medtem ko priznava antanta sultanovo odposlanstvo za edino legalno. Ako se hoče priti do kakega zaključka, je fuzija med njimi neobhodno potrebna. Angorska vlada stavi ravno iste zahteve, ki se nahajajo v nacionalnem paktu 28. januar-

ja 1920 s sovjetsko republiko. Ta pakt priznava vse teritorialne izgube, razen onih, kjer prebiva turška večina, od teh pa noče odstopiti niti ped zemlje, Kars, Ardahan, Batum, ki so po brestlitolvskem miru s plebiscitom zahtevali priklopljenje k Turčiji, vso vzhodno Tracijo, Smirno kot edini izhod za Anatolijo z zaledjem, samoodločbo sporne armenske pokrajine, popolno suvereniteto Turške nad Carigradom, zaščito turških manjšin v krajih, ki bi pripadli kakim tuji sili.

Z njihovimi zahtevami so seveda grške ambicije v nespravljivem nasprotju. Ti se sklicujejo na to, da so predstraža evropske civilizacije v Mali Aziji. Ali hoče antanta s tem, da jih izžene, izpostaviti tamošnje prebivalstvo zopet vplivu turškega barbarizma? Zgodovina kaže, da se Turčija še nikdar ni vdala lepim besedam, ampak samo sili. Ako antanta pomišlja, naj vendar njim dovoli eksekucijo. Grška armada šteje 150.000 mož dobro opremljenih ter bo v treh mesecih naredila konec turškim neredom, zato jim je treba samo ekonomske pomoči zmagovitih velesil.

Kako stališče zavzemajo Francija, Anglija in Italija? Angležem je bila vedno največja skrb zavarovati si pot do Indije. Ta skrb jih je vodila, ko so iztrgali leta 1879. Rusiji Veliko Bolgarijo, leta 1882., ko so iztrgali Francozom Egipt, ter jih vodi danes. Sedaj ko je Rusija imobilizirana, je prišel najugodnejši trenutek, da rešijo enkrat za vselej orientalsko vprašanje po njih željah in okusu in ta značaj nosi odkrito sèvreska pogodba. V prepričanju, da Turčija ne bo nikdar več igrala samostojne politične in vojaške vloge, ampak da bo vedno satelit Rusije ali Nemčije, si žele kolikor mogoče majhno Turčijo. Sultanu hočejo vzeti še edino orožje, ki mu preostaja, kalifat, ter ga prenesti na svojega protežeja emir Fayčala, ki bi ga postavili na čelo velikega arabskega kraljestva. Temu kraljestvu bi odstopili Francozi tudi Sirijo, a oni Mezopotamijo, kjer sta dobili obe državi mandat. Grkom pa žele dati kolikor mogoče mnogo obrežja z malimi pristanišči, kar bi seveda ti s svojo slabo gospodarsko in vojaško silo ne mogli obvladati, ter bi tako drej ali slej padli pod angleško ekonomsko hegemonijo.

Francozi in Italijani so z njimi v ostrem nasprotju. Francozi, ki nimajo posebnih interesov v bližnjem orientu, ki pa so vsled svojih severnoafriških kolonij muslimanska velesila, mislijo drugače odpomoči panislamskemu gibanju. Velika Turčija ni zanje nobeno strašilo, zaradi tega bi radi neodvisno, življenja sposobno Turčijo s pokrajinami, s katerih mislijo Angleži stvoriti veliko Arabijo. Upajo, da bi jim bili vsled tega njih muslimanski podložniki hvaležni, in res sili alžirska preša francosko vlado vsak dan bolj v to smer. Zlasti pa nočejo ničesar slišati o emir Fayčalu, ki se je vztrajno boril proti francoski vojski še za časa svetovne vojne in pozneje, dokler ga ni general Gouraud le obvladal. Italijani imajo čisto druge cilje kot Francozi, vendar jih bojazen pred preveliko Grško veže na nje. V posesi Tripolitanije nameravajo na eni strani, na drugi pa preko Valone in Grške ekonomsko prodirati v Malo Azijo in jo podvreči svojemu vplivu. Zato podpirajo v vsem vstaško turško vojsko, ustanavljajo v mestih Male Azije in na egejski obali italijanske ljudske šole in gimnazije, ter ne opustijo nobene prilike za oslabitev Grške.

Povsod vidimo polno nasprotje. Na eni strani Grška, za katero stoji Anglija, na drugi strani Turčija, podpirana kolikor toliko od Francije in Italije. Ravnokar se je raznesla vest, da so perzijski Kozaki zasedli Teheran, kar znači, da angleška ekspanzivna politika nima baš mnogo sreče, incidenti z Armenijo, sovjetsko poslanstvo v Angori dela vso stvar še zapletenejšo kot je že. Najbrže bo antanta enkrat več pokazala svojo nezmožnost, da vzpostavi svojo avtoriteto in potem ne preostane drugega kot da pusti razvijati dogodke same po sebi, ker jih nikdo ne bo več mogel voditi. Mi pa vemo, da orientalsko vprašanje ne more biti rešeno, dokler ne vstane nova Rusija. Ta vpraša, kaj veljajo vse te pogodbe sklenjene brez nje. *St. Jug, Pariz.*

KEMAL PAŠA IN ENTENTA.

Londonka konferenca velikih sil je pozvala v London zastopnike sultanove vlade v Carigradu in Kemalove revolucionarne vlade iz Angore, mis-

leč, da bo izigravala drugo proti drugi in s tem okrepila svoj zelo omajani položaj v muslimanski Aziji. Zgodilo se je pa, da nastopata obe vladi v Londonu složno proti Ententi in Grški. To je veliko presenečenje za politične kroge v Evropi, ki so smatrali, da je sedanja carigrajska vlada slepo orožje v rokah Anglije, angorska pa da zastopa smer Enver paše, t. j. turško-nacionalistično politiko, ki se naslanja na Nemčijo, je protiententska in vidi svojo bodočnost v zvezi z ruskimi boljševiki. Sedaj se je pa pokazalo, da te razlike v politiki legitimne in revolucionarne turške vlade zares ni, ampak da je vlada v Carigradu v zadnjih dveh letih delala samo politiko, ki je imela namen, voditi velesile za nos in fingirati razcep v turškem svetu, da se Ententa manje bavi z organizacijo, ki jo je izvršil Kemal paša. Sedaj pa, ko je ta organizacija izvršena, se je pokazala tudi carigrajska vlada v svoji pravi luči in nastopa složno z angorsko proti sévreski mirovni pogodbi. S tem pa ni rečeno, da namerava Turčija nadaljevati izdajniško politiko Enver paše, ki je v svojem brezmejnem častihlepu izročil leta 1915. na milost in nemilost Turčijo Nemčiji. Enver paša je danes proskribiran tako od carigrajske kakor od angorske vlade, pač pa izigravajo poslanci angorske vlade v Londonu jako spretno atout, ki jim ga daje v roke dejstvo, da meji njihovo področje na boljševiško Rusijo. Kemal paša je s pomočjo nemških edinic, ki so ostale po premirju v Mali Aziji, organiziral armado približno 100.000 mož in se zvezal z arabskimi plemeni Mezopotamije in Kurdistana, katerim je podaril samostojnost pod pogojem, da priznavajo kalifat carigrajskega šultana, kar najjasnejše kaže njegovo skupnost s Carigradom. To organizirano moč stavi sedaj na razpolago Ententi pod pogojem, da se revidira sévreska pogodba v prilog Turčiji. Če Ententa te ponudbe ne sprejme, proti Kemal, da se zveže z boljševiki, požene Angleže in Francoze z Grki vred iz Male Azije in se pridruži panizlamskemu pokretu, ki ga osnuje Rusija pod svojim protektoratom med izlamskim svetom v Aziji in ki bi segal od Egejskega morja do Ceylona in Tibeta. To je resen opomin za Entento, posebno za Anglijo, četudi bi

realizacija te grožnje za Anglijo ne bila tako katastrofalna, kakor jo zamišlja moskovski zunanji urad. Že za časa vojne je poskušala Nemčija zapaliti sveto vojno pod zastavo kalifa proti zapadni Evropi, poskus, ki se je popolnoma izjalovil, ker izlamski Orijent ni hotel razumeti, da je Izlam v nevarnosti, kar je po muslimanu edini zadostni razlog za proglašitev svete vojne. Ravno tako malo se bo posrečilo ruskim boljševikom uveriti muslimane v srednji Aziji in Indiji, da propade Izlam, če postane Smirna grška. Vendar pa ostane Kemal vsekakor važen faktor v ravnotežju med Evropo in boljševiško Rusijo in važen zaveznik eni ali drugi stranki. Zato je mogoče, da bo Ententa sprejela njegovo ponudbo in žrtvovala sévresko pogodbo, da veže s pomočjo Kemalove armade znatni del boljševiške vojske, ki bi se sicer obrnila proti Poljski in Rumuniji. Iz previdnosti je pa Ententa vkljub temu izkrcala 72.000 mož na Galipoliju, ker končno — najboljšje je to, kar imaš v roki. D.

«REPARACIJE» V LONDONU.

Nemška delegacija za londonska reparacijska posvetovanja je odšla dne 27. februarja iz Berlina. Med tem so pričeli na obeh straneh ministri s svojimi govori delati razpoloženje in pripravljati pri svojih narodih javno mnenje na borbo, ki je ne le posledica, marveč skoraj nadaljevanje vojne. Nemški zunanji minister Simons je dal svoje izjave v državnem zboru, potem v govorih v Stuttgartu, Karlsruhe, Darmstadtu in Frankfurtu, kjer je govoril o zunanjem položaju. V Karlsruhe je izjavil, da pričakuje razčiščenje v zunanjih zadevah Nemčije že v kratkem, zlasti tudi od šleskega plebiscita, ki vrne Šlezijo Nemčiji, in pa od ureditve nemških odnošajev z Ameriko. Če sprejmemo — je rekel — v Londonu pariške sklepe, potem je naša politika katastrofalna, ker moremo te sklepe sprejeti le, če računamo z gotovostjo na svoj konkurz in na splošni evropski prevrat. Samo trezno in smotreno delo za mir nas more rešiti. To je pa mogoče le, če odklonimo pariške sklepe. Ti sklepi ogrožajo edinstvo nemške države — edino vodilno misel, ki smo jo še rešili iz svojega poloma.

V Parizu je govoril Briand v senatu. V nasprotju s Francijo so drugi zavezniki mnenja, da se bo Nemčija tako brzo obnovila, da bodo izvozni davki (ad valorem) mogli zmanjšati število (v Parizu sklenjenih) anuitet, ki jih mora plačati Nemčija. To ni verjetno. Davek bo zadel zaveznike same. Nemčija mora sprejeti pariške sklepe, plačati in s tem izpolniti mirovno pogodbo. Zavezniki so se pogodili na kazenske odredbe proti Nemčiji, če ne bo plačevala: Levi breg Rena ostane delj časa zaseden, vojaška okupacijska cona se razširi, Posenj se loči od ostale Nemčije s carinsko mejo in Nemčija se izključi iz Zveze narodov, dokler ne izpolni svojih obvez.

Lloyd George je v londonski dotnji zbornici izjavil: Nemčija mora plačati do skrajnosti, kolikor sploh največ *more*. Vprašanje je samo, kje je meja. Ne smemo prezreti, da je oddala že velike množine surovin, ladij in premoga, vobče vrednost več sto milijonov funtov. Plačilo je mogoče le v blagu in delu. Zato so zavezniki sprejeli v reparacijski načrt izvozno carino. «Storiti hočem vse, da izvlečem iz Nemčije zadnji krajcar, nočem pa delati predlogov, ki niso izvedljivi.»

Na konferenci sami so zavezniki ostali trdni, Nemci pa doslej tudi. Predlagali so odškodnino 50 milijard zlatih mark, od katerih je 20 že plačanih z dosedanjimi dajatvami, druge pa se odplačajo v 30letnih obrokih po 1 milijardo v zlatu, brez obresti. Ta nemški predlog je naletel na najostrejši odpor zaveznikov, ki se pripravljajo, da zasedejo južno Nemčijo, jo razorožijo, vzamejo nemške carine in del industrije v roke, zasedejo rudnike, odrežejo zapadno Nemčijo od srednje in južne s carinsko mejo itd. Nemška delegacija bo vsled tega morda kaj popustila in pristala na večino zaveznikskih zahtev, zlasti ker niso tako neizvršljive, kakor pravi nemška agitacija, marveč le deloma pretirane.

Dogodki se ponavljajo. Leta 1870. je francoski odpor proti Bismarckovim zahtevam bil enak kakor sedaj nemški in le proporcije so sedaj druge, kakor vse, kar je v zvezi s svetovno vojno.

BOLGARIJA NA IZTOČNI KONFERENCI.

Jugoslovani so ostali doma in samo drugi del južnih Slovanov, Bolgari, so zastopani na londonski iztočni konferenci. V Bolgariji vlada za to konferenco živahno zanimanje. Bolgarija poskuša z vsemi silami propagande, ekonomske, diplomatske in žurnalistične, kako bi dosegla revizijo mirovne pogodbe v Neuillyju in zopetno pridobitev Trakije. V San Remu se je sklenilo, da dobi Trakijo Grška in po sklepih tega ustavka se je formulirala sévřeška pogodba.

Bolgarska zahteva se ne strinja z ono politiko, ki jo je g. Stamboliskij obljubljal, ko je opetovano dajal izjave, da bo Bolgarija striktno izpolnila pogodbo. Pred vsem je njegova vlada vedno podpirala bolgarsko nacionalistično propagando, tudi v Macedoniji. Stamboliskega potovanje je imelo značaj propagande. Povsod je naglašal najprej svojo miroljubnost, na to pa potrebo, da se mora neuillyska pogodba revidirati. Njegove poteze so uprav mojstrske. V Rimu je obljubljal in pričel neko bolgarsko-italijansko prijateljstvo in skupno nastopanje proti Jugoslaviji. V Londonu je poskušal obnoviti izza Gladstonove dobe tradicionalne bolgarske simpatije. V Parizu je poskušal izrabiti novi položaj, v katerega je prišla Grška vsled padca Venizelosa, povratka Konstantina in francoske zahteve po reviziji sévřeške pogodbe. V Pragi je poskušal apelirati na vseslovanske občutke Čehov, pridobiti jih za posrednike med Jugoslovani in Bolgari ter se sprijazniti z Malo entento: tu se je tudi posebno priporočil češkim zemljoradnikom. — «svoji» stranki, — isto je ponovil pri g. Witoszu v Varšavi, kjer se je ponudil za posrednika radi Tešinja in sobojevnika proti boljševikom; v Bukarešti je končno želel povračilo Dobruče in ponudil v zameno romunsko-bolgarsko bratstvo.

Vsekakor velikopotezen program, ki bi ga marsikdo pri nas doma smel posnemati. (Tu ne mislim samo na Beograd.) Pogreška Stamboliskega je bila v tem, da je poskusil preveč na enkrat in da ni šel na delo z diplomatsko molčečnostjo, marveč rekel bi, z uprav iztočno zgovornostjo.

ki ni bila vedno premišljena. Da vzamemo zopet primero: Cesar je pri g. Vesniču preveč, tega je pri gosp. Stambolijskemu premalo, in obratno. Tako je g. Stambolijskij vzbudil občo nepoverenje in spomine na staro, skoraj tradicionalno bolgarsko politično dvoiličnost, celo mnogoličnost. Po vrhu se govori, da je kompromitiran vsled neklih zvez z jugoslovanskimi komunisti, Radičevci in ... denarno podporo romunskim takozvanim socialistom ...

Napram inozemstvu se trdi, da je Bolgarija povsem prerojena, obnovljena. Videz kaže nekaj drugega: Večina mož neposredne okolice Stambolijskega, njegovi zaupniki, so — nekdanji branilci starega režima in Ferdinandovi ljudje. Bolgarsko časopisje se je že bavilo s tem očitkom, češ, da pač ne gre drugače, ker ima narod le malo za upravo sposobnih mož. Ta obramba pa ne dokazuje, da je Bolgarija — obnovljena, marveč nasprotno, da je ostala stara. Tudi pisanje bolgarskega časopisja proti jugoslaviji je le nadaljevanje nekdanjega teksta. Iz vsake ministrske krize ali celo Radičeve skupščine dela sofijsko novinarstvo revolucije po vzorcu laških ali dunajskih obrekovalcev.

Ali je g. Stambolijskega vlada demokratska, liberalna, socialna? Kdor le malo pozna zgodovino, ve, da čisto agrarne, na politični moči *neuke* mase temelječe vlade nikdar niso mogle biti drugačne, ne tiranske, oligarhične, diktatorske. To velja za Paula Krügerja, za Ljenina, za Ivana Groznega, za razne sultane in za g. Stambolijskega. Domači politični nasprotniki so njegovi diktaturi dali ime «belega boljševizma». Slavljena in v ideji izvrstna «dolžnost dela» je baje neke vrste obča mobilizacija v povsem druge, ne pa agrarno-reformistične svrhe.

Bolgarija je prišla na londonsko iztočno konferenco v prkos Grški in Turkom. Vendar ni prinesla s seboj nikakršnih garancij, nasprotno, vzbudila je povsod nezaupanje ter velja za nekakšnega levantskega intriganata. Vkljub temu pa moramo priznati, da 1.) Bolgarija ne sme ostati odrezana od Črnega morja, in 2.) da jej pripadajo oni deli Trakije, kjer sta-

nuje bolgarsko (trakijsko-slovinsko) prebivalstvo. V teh ozirih, pa tudi samo v teh, je potrebna revizija sévreske, ne pa tudi neillyske pogodbe.

KRIZA SOVJETOV.

Z Iztoka prihajajo zopet alarmantne vesti. Razdor v komunistični stranki Rusije? Revolucija?

V Georgiji se nadaljuje borba. Georgijske čete so se baje morale umakniti pred boljševškimi, ki so zasedle Tiflis. V drugih sektorjih RFSR (Ruske federativne sovjetske republike) se pa množe težave. V Petrogradu in okolici je izbruhnila protirevolucija, ki so jo udušili le z največjo težavo in v potokih krvi. V srednjih gubernijah se širi organizacija bivšega ljudskega komisarja Antonova, ki se je postavil na čelo protirevolucionarnega gibanja. V Ukrajini traja državljanska vojna. V Kronstadtu se je uprla baltiška mornarica, doslej jedro boljševških čet pri Moskvi. Boljševiško časopisje nekako vročično grozi na vse strani z represalijami.

To bi bilo jedro raznih vesti, ki se ponavljajo iz raznih virov in ki jih potrjujejo tudi sprejete moskovske brezžične brzojavke ter poročila raznih zapadnoevropskih pol diplomatiskih, pol trgovskih komisij, ki se nahajajo v Rusiji. Jedro vseh teh poročil je: Rusko ljudstvo se je naveličalo terorizma, večne vojne, gladu, fizične in moralne bede, ki je hujša nego prej pod carskim režimom. Toda boljševiška vojna organizacija je še trdna in je edina, ki je sposobna terorizirati voljo neoblikovane množice. In vkljub temu upori na vseh straneh — pričetek razsula teroristične vlade?

Kako živi rusko delavstvo v «svoji lastni diktaturi», nam s suhoparno, službeno in vendar pretresljivo realstiko slika poročilo «Mednarodnega urada dela» o socialnem položaju ruskega sovjetskega delavca. Da se ruski vsaj kvalificirani delavci zaveda, da se nahaja v brezdnju, kaže poročilo o zadnji vseruski konferenci kovinarjev, ki so se odkrito in jasno izrekli proti sovjetskemu načelnikom. Ko so pred dvema mesecema moskovski tipografi pripravljali slično izjavo proti Kremlju in to demonstrativno

pred deputacijo angleške Labour Party, so jih pognali vojaki s strojnimi puškami. Ta vzgled pa pozneje ni prestrašil kovinarjev. Ta dogodek kaže, da je avtoriteta Krenlja omajana.

Kriza v svoji sedanjí akutni obliki datira nekako od osmega vsruskega sovjetskega kongresa (decemb. 1920), kjer je strastna polemika pokazala, da so se struje med boljševidi že zelo oddaljile druga od druge in da trpe sovjeti na birokratizmu, na večnih sporih nižjih in deželnih funkcionarjev z višjimi strankinimi in državnimi, in končno na sporu v glavnem vodstvu samem. Poročila, ki na videz izgledajo zanesljiva in jasna, govore, da žele Ljening, Zinovjev in Kamenev pustiti delavskim organizacijam lastno avtonomijo in pravico kontrole nad industrijalno produkcijo, dočim vztraja Trockij pri militarizaciji industrije in smatra — vedno po navedenih poročilih — strokovne organizacije za izvršilne organe države. Te same pa, pod Buharinovim vodstvom, se upirajo ne le Trockemu, ampak tudi zmernejši Ljeningovi smeri, ki je Buharinu preveč radikalna in ki mu ne daje dovolj koncesij. Strokovne organizacije zahtevajo konec komunistične diktature in novo grupacijo delavstva in vsega prebivalstva v smislu da se vsa država organizira na temelju sindikatov. Miselno gre za borbo Proudhonovih in Buharinovih idej proti Marxovim, stvarno za borbo proti sovjetskemu terorističnemu komunizmu, ki je pokazal v praksi svojo popolno neizvedljivost in škodljivost. Gre za dovolj važno zadevo, da bi smela Evropa in ves svet z vso pozornostjo motriti ta proces v Rusiji. Danes se še ne zavedamo, da je pričela ona doba, ko bomo mogli presoditi, da je ruska revolucija pravo mešjansko žrtvovanje Rusije, da odreši svet in da mu dokaže, da se moramo bati dveh ekstremov, ki smo jih v Rusiji gledali. Konservativni carizem in revolucionarni komunizem sta dve imeni za isto bolezen in Rusija nam jo kaže na svojem telesu in se bori proti njej pred očmi vročične Evrope, ki nosi bacile in še ne vé za pravo demokrasko-liberalno terapijo, ker je diagnoza še imperialistično-konservativna.

Socialna politika.

ČEŠKI ZAKON O STANOVANJIH.

Po težkem boju je bil sprejet stanovanjski zakon, ki uveljavlja prepričanje, da je težko stanovanjsko krizo mogoče izlečiti samo z zgradbo novih stanovanjskih hiš. Boren narod, ki stanuje skromno in preprosto, nima mest, krajev in vasi z velikimi, razkošnimi stanovanji, katere bi bilo mogoče z raznimi stanovanjskimi rekvizicijami dodeliti ljudem brez stanovanja. V revnih deželah stanovanjske bede ni mogoče odpraviti z raznimi drakoničnimi predpisi o odpovedi in zasegi nezadostno uporabljenih stanovanj, ker teh pri povprečno skromnem stanovanju ljudstva kratkomalo ni na razpolago. Edina rešitev je v zgradbi novih stanovanjskih hiš. Z novim stanovanjskim zakonom hoče praška vlada z vsemi mogočimi sredstvi pospeševati zasebno stavbeno gibanje, na drugi strani pa hoče tudi sama zidati svoje uradne prostore in stanovanja za državne nameštence.

Zasebno stavbeno gibanje pa je mogoče učinkovito podpirati, ako se staviteljem zagotovi predvsem cena uabava stavbnega materiala, ako se izključi in onemogoči vsaka spekulacija z zemljišči, ki naj služijo za stanovanjske zgradbe in ako se intenzivno in hitro zidanje podpira z zadostnim kreditom in državno podporo. Ta načela si je osvojil stanovanjski zakon.

Prvi del zakona govori o preskrbi stavbišč. Ustvarjen je posebni razlastitveni urad, ki na intervencijo stavitelja razlasti — tudi pri volji lastnika — stavbeni prostor in določi primerno ceno ter zagotovi zemljetknjižni prepis stavbišča na ime stavitelja. Razlastičeni morejo biti vsi dosedaj nezazidani stavbeni prostori in vsi prostori, ki so zazidani tako, da zgradbe ne služijo v stanovanjske namene. Razlastiti je predvsem nerodovitno zemljo, potem šele rodovitno po gotovem, natančno določenem redu. Nepremičnine, ki imajo posebno historično ali umetniško vrednost, so po tem zakonu posebno varovane. Odškodnina za razlastčeno zemljišče se določa po zelo strogih predpisih po zaslišbi posebnih sodnih stavbenih

izvedencih. Pri določevanju odškodnine je nedopustno, ozirati se na okoliščine, ki so bile brezdvomno povzročene iz namena, da bi se jih uporabilo za razlog za višjo odškodnino, dalje ni upoštevati cene izredne priljubljenosti in cene, katero bi razlaščen predmet imel po izvedbi nameravanega podjetja. Na podlagi razlastitvenega odloka pridobljena stavbišča je mogoče odtujiti samo s privoljenjem državne oblasti. Najpozneje v treh mescih je s stavbo pričeti, ako se ne prične, preklicke razlastitveni urad razlastitev.

Drugi del zakona razpravlja o *mezdnih razsodiščih*, ki naj rešujejo vse delovne in službene spore v stavbenih obrtih kakor tudi v podjetjih, ki izdelujejo ali dovažajo stavbeni material. Delodajalci, delavci kakor tudi njih organizacije ne smejo proglašati izpirtja ali stavke, dokler razsodišče ni izdalo razsodbe, ki velja za dobo enega leta. — V tretjem delu so obsežna določila za ustanovitev in *poslovanje posebnega razsodišča* v slučaju sporov glede višine odškodnine in cen stavbnega materiala. To razsodišče more sporne cene samo znižati pa tudi zvišati. Razsodba velja za eno leto.

Steber celega zakona pa je četrti del, ki pooblašča vlado, da si za podporo stavbenega gibanja preskrbi *kapital ene milijarde kron s pomočjo posojila na srečke*. To posojilo bo amortizirano v 25 letih. Od tega posojila se dovoljuje za zgradbe stanovanjskih poslopij za državne nameščence za l. 1921. 150 milijonov kron in za zgradbe malih stanovanjskih hiš 80 milijonov kron.

Zelo obsežne so davčne in pristojbinske olajšave za v l. 1921. pričete in v l. 1922. dokončane zgradbe. Te zgradbe so za dobo 50 let oproščene hišnonajemninskega in hišnorazrednega davka. Državna podpora za *neprovizorične* stavbe z malimi stanovanji, za pri- in nadzidave je urejena takole: bodisi 1.) država jamči upniku za posojilo (z obrestmi), dano za novo zgradbo, bodisi 2.) prizna država brez jamstva za posojilo lastniku stavbe za dobo 25 let letni prispevek za obrestovanje in amortiziranje stavbenih stroškov, in sicer znaša ta četrtletno izplačljivi znesek v prvih petih letih 4 %, ki se redno

zmanjšuje in znaša zadnjih pet let $2\frac{1}{2}$ % stavbenih stroškov, bodisi 3.) jamči država za en del izposojenega zneska, za drugi del pa prizna podporo (kombinacija ad 1. in 2.), bodisi 4.) v obliki direktnih posojil. Pod točko 1.) označeno jamstvo obsega 60 do 80 % pravilno ugotovljenih stavbenih stroškov. Posebni paragrafi hočejo omogočiti ustanavljanje posebnih kreditnih družb z omejeno zavezo, katerih naloga bi bila, priznavati one stavbene kredite, za katere jamči država. Take družbe uživajo posebne izjemne ugodnosti, ki bodo precizirane v posebni naredbi. Vse denarne transakcije in pravna dejanja, ki so se izvršila v intencijah tega zakona, so oproščena pristojbin. — Državna podpora za provizorične stavbe, katerih uporaba je omejena največ na 20 let, je določena na 40 % gradbenih stroškov. Kdor pa stavbo konča do 1. oktobra 1921, se ta podpora zviša na 60 %. V zakonu je izrečeno začasno in delno ukinitje stavbenega reda in je urejeno postopanje pri stavbinskih uradih. V daljših paragrafih so priznane znatne olajšave za notranjo ureditev in konstrukcijo stavb. Državni uradi in občinske oblasti imajo pravico nadzirati podjetja, ki producirajo, dobavljajo in prevažajo stavbeni material.

Joža Bohinjec.

Kultura.

ANTE STARČEVIĆ.

Petindvajset let je poteklo od njegove smrti. Za njim se imenujeta dve Starčevićevi stranki prava — mlajša z gospodi Pavelićem, Drinkovićem, Kovačevićem — ker je Starčević izrekel geslo „Bog in Hrvati“ in se boril za Hrvatsvo in Hrvatsko; starejša z gospodi Frankom in sinovi, Sachsom, Gagliardiem, Stipetićem — ker se je Starčević boril proti Srbom.

Govorov o Starčeviću je nebroj. Dobrega še nisem slišal. Deli o njem poznani dvojč. Eno je veliko in slabo. Napisal je je don Kerubin Segvić, eden onih biografov, ki nimajo pojma o idejah moža, čigar življenje pišejo, in še manj o okolnostih, v katerih je ta mož živel in delal. Don Segvić je pa vseeno karakter — z lastnostmi, ki jih je Oxenstierna pripisal svojemu

kralju — in o petindvajsetletnici je „Starega“ iznova proglasil za sociologa.

Drugo delce je kratek, pregnanten esej našega Gorana Škerlića.

Citati pa je treba tako: Najprej zbrana dela Ante Starčevića, potem Šegvićevo knjigo in nazadnje Škerličev esej.

Da se Ante Starčević danes vrne med nas, vstopil bi v vsako drugo politično formacijo, samo v nobeno „starčevićansko“. Škerlić piše o njem: „Ante Starčević samo dobija kada se iz bliza upozna, i njegove ideje više vrede no što se to obično misli. On je bio žrtva svoga neobuzdanog temperamenta, i verbalna preterivanja izoplačavala su njegove osnovne misli. Ali ništa nije bilo fatalnije za njega i njegove ideje no ljudi, koji su se smatrali za njegove sledbenike, ki so se od njega naučili verbalnega zabavljanja na „pasminu slavoserbsku“, ne da bi bili čitali njegova dela. In vendar spada A. Starčević med velike može našega naroda. Bil je velik v svoji volji in težnji, da se osvobodi naš celokupni narod. Bil je nepomirljiv protivnik Avstriji. V mladosti pristaša Gajevega širokega pokreta, učencem Mazzinijevih idej, propagator misli, da bo Avstrija propadla, ker mora, ker nima jedra. Kompromisov ni poznal, ni se zadovoljeval z etapno politiko. Zato je ljuto napadal Mazuranića in Strossmayerja, grdil spomin Nikole Zrinjskega in Jelčića ter proglasil kult Petra Zrinjskega in Krste Frankopana. Proti vsem, ki so drugače mislili, je nastopal s pretirano mržnjo, jih oblival z verbalnimi injurijami uprav klasične grobsti in

jedko, vedno žaljivo satiro. Intoleranco, glavno napako naše inteligence in našega novinarstva v politični debati, je razvil do rutine. Avstrijci so mu bili „pseta, pašcad, štenci“, Srbi Vlasi, pasmina, sužanjska“, katoliški duhovniki „popi, v nimalovrednosti prosukani, več onda bez uma, poštenja i vere, u zločah najpervi... smrdljive popesine, kojima je posao narod zaglupljivati, dobro svoje mešine i žepove puniti...“

Oblika ni samo njegova. V hrvatskem, slovenskem in srbskem tisku, debati, agitaciji se žal uporablja „na Balkanu“ in na našem „zapadu“ brez avtonomije v redkem edinstvu tudi danes...

Osnovna ideja Starčevića pa je bila pravilna in ga postavlja ob bok drugim velikim Jugoslovanom. Zelen je, da se ves narod od Triglava in Soče do Timoka in Vardarja ujedini v jedno državo. Hotel ji je sicer dati ime „Hrvatska“ in trdil, da so Slovenci le planinski Hrvati, Srbi pa neka iskvarjena pasmina, nastala, ko so se cincari in drugi Balkanci pomešali s Hrvati. Iz Hrvatske je treba samo iztrebiti „sužanjsku pasminu“, in osvobodjenje se bo pri prvi priliki evropske konflagracije samo izvedlo...

Pogrešena „Velika Hrvatska“ in pogrešena „Velika Srbija“ so s Slovenijo vred našle svoj izraz v Jugoslaviji, ki se danes še imenuje SHS. Med rekonpromisnimi borci za Jugoslavijo bomo morali vedno priznavati in spoštovati tudi Anta Starčevića, vključno z raznim frankovskim in klerikalnim programom (1894. in dr.), ki nosijo po krivem ime moža, ki je bil vključno svojim napakam velik in vreden boljših sledbenikov.

K.

Ogledalo.

Ne da bi izbiral, vzamem uvodnik mariborske «Straže». Vzglede slovenske politične debate in vzgoje ljudstva:

«Klerikalizem je na tleh v prahu, klerikalcem je odklenkalo za vedno — napredni elementi na vladi itd., je pisalo in se še ponaša danes demokrasko časopisje.

Komaj pa je dvignila SLS. glavo proti raznim «dobrotam», s katerimi so nas začeli «obsipavati» naši demokraski prijatelji s svojih vladnih prestolov, že so dvignili «zmagoviti» liberalci huronski krik po celi Sloveniji: «Država s policijo in cenzuro na krov, na boj z inkvizicijo proti klerikalcem, ki rovarijo proti državi (v istini se le samo branijo demokraskih «dobrot»), da jim zamašimo nasilnim potom usta, da ljudstvo ne izve našega skozinskoz koruptnega početja, ki je najnevarnejši državni rovar ter škodljivec ljudstva!»

Po politično uničenih klerikalnih lopati z bajoneti žandarjev in cenzuro — sramota!

Naš boj nikakor ni naperjen proti državi, katero smo gradili ravno mi, ampak proti delu in početu raznih demokratskih ministrov, ki nimajo v težkih časih naše državne utrditve drugega dela, nego korobačiti politično »premagano« SLS. in katolicizem, ki je napram pravoslavju in muslimanstvu v znatni manjšini.

Da bo pa javnost vedela in pregledala naš boj proti demokratskim dobrotam izpod v tem oziru darežljivega Pašičevega kabineta, hočemo v naslednjem naštetih, proti komu je bila naperjena naša borba.

Že dva mesca krmarijo radikali in demokrati osrednjo vlado ter konstituanto. Dvomesečno delovanje Pašičeve vlade, kateri velja naš boj kritike in opozicije, lahko označimo v par stavkih:

Demokratsko-radikalna vlada nam je prinesla po večtedenskem oporekanju »blagoslov« oktroiranega poslovnika in unikum vseh demokratskih držav — prisego!

Za vsiljeno mano poslovnika ter prisege, ki nam nista teknila, je pridrvel hudournik vladnega ustavnega načrta, kateremu se ni ustavljal samo naš avtonomističen načrt, ampak še drugih deset. Markovičev hudournik je preplaval vse druge mu več ali manj nasprotne, a le samo Jugoslovanski klub je proti državi, ki je enako kot druge opozicijske stranke predložil načrt pokrajinske samouprave in odklanja že dokaj bridko preizkušeno »dobroto« centralizma.

Pašičev kabinet nam je tudi po večletnem ujedinjenju razodel, da nismo Jugoslovani, ampak »Kraljevina SHS.« z državnim grbom treh ščitov in enega polumesca. Tega radikalnega žegna nismo kritikovali samo mi, ampak tudi vladni faraoni demokrati.

Z razdelitvijo ravnokar navedenih dobrot so bili Pašičevi ministri tako zaposleni, da niso mogli vršiti svojih poslov sami, ampak so si privzeli za brisanje ministrskih potnih srag še masno plačane pomočnike, ki bodo odslej pomagali »blagoslavljati« Kraljevino SHS.

Pri SHS. vladnih »dobrotah« pa se je spomnila gospoda na beograjskih ministrskih stolcih še posebej Slovencev in jim »skazala posebno milost liberalizacije višjega šolskega sveta in predsedstva deželne vlade, ki pa ugaja samo stranki treh mož, skoro 90 % Slovencev pa je proti temu »blagoslovu«.

Da bi pa ne uživali »dobrot« demokratizacije samo odrasli Slovenci, ampak tudi naša mladež, jo hoče popeljati minister prosvete Pribičević v raj protiverskega, posurovelega, moralično propalega, popivanja udanega sokolstva. Kdor se protivi tem mladostnim nebesom, je protidržavni element, kdor piše proti sokolizaciji, zapade cenzuri, kdor svari na prižnici starše pred trupom sokolstva, tega lahko ovadi vsak postopač radi kršenja kancelarparaafa, katerega že kujejo v beograjski kovačnici.

Zadnji blagoslov vojske zoper ruske boljševike pa nam prinese najbrž iz Pariza in samega Londona g. minister za trgovino dr. mili Lojze Kukovec.

Ravnokar naštetih je bilo kritizirano v konstituanti od vseh strani, po vseh listih in torej tudi v naših.

Konstituanta ni protidržavna, drugo časopisje ni nevarno državi, le mi, že davno ob tla pobiti klerikalci smo protidržavni rovar, ki spada pod cenzuro, pod kancelarparaaf in bo menda edino še dober v hrano — kanonom!»